МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Навчально-науковий інститут бізнес-освіти
імені Анатолія Поручника

галузь знань	07 Управління та адміністрування
спеціальність	072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітня програма	Банківський та страховий ризик-менеджмент

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему **«Валютний контроль в комерційному банку»**
(назва теми)

здобувача Марусової Анни Володимирівни _____
(Прізвище, ім'я, по батькові) *(підпис здобувача)*

Науковий керівник:
доцент, канд.екон.наук.
(вчене звання, наукова ступінь)
_____ Охрименко І.Б
(підпис) *(Прізвище, ініціали)*

Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри банківської справи та страхування:
доктор економічних наук, професор _____ Примостка Л.О.
(підпис)

Київ 2023

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна магістерська робота містить 86 сторінки, 3 таблиці, 4 рисунки, перелік джерел посилання з 50 найменувань, 3 додатки на 8 сторінках.

Об'єктом дослідження є діяльність банків у сфері реалізації валютного контролю.

Предметом є відносини між банками і суб'єктами економічної діяльності в процесі реалізації валютного контролю

Мета кваліфікаційної магістерської роботи – вивчення та поглиблення теоретико-методичних засад організації валютного контролю в комерційному банку та розробка рекомендацій щодо його удосконалення в банках України.

Відповідно до поставленої мети сформовано основні завдання, що мають бути розв'язані у процесі дослідження:

- розкрити сутність, необхідність та призначення валютного контролю в банках;
- охарактеризувати напрямки організації валютного контролю в банківських установах;
- проаналізувати нормативно-методичне забезпечення валютного контролю в банках України;
- охарактеризувати тенденції валютного регулювання і валютного контролю в Україні;
- розглянути практику організації валютного контролю в АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»;
- охарактеризувати актуальні проблеми організації валютного контролю в банках України та означити можливі шляхи їх вирішення;
- обгрунтувати напрямки удосконалення валютного контролю в банках;
- розробити пропозиції з удосконалення організації валютного контролю в банку.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи 2022-2023.

Рік захисту роботи 2023.

Ключові слова: валютний контроль, валютні операції, валютне регулювання, ризик-орієнтований підхід, внутрішній контроль.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ……..2
ВСТУП……..3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В БАНКУ……..5
1.1 Сутність та значення валютного контролю…….5
1.2 Характеристика напрямків……....7
1.3 Законодавча база і нормативно – методичне абезпечення валютного контролю в банку…….13
РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В БАНКАХ УКРАЇНИ……..17
2.1 Стан та тенденції валютного регулювання в Україні……. 17
2.2 Практика організації валютного контролю в банках (на прикладі АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»)……37
2.3 Проблеми організації валютного контролю в банках України……..74
РОЗДЛ ІІІ РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЙ З УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ У БАНКУ……79
ВИСНОВКИ……...84
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ……....86
ДОДАТКИ……..93

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ

ВНД	Внутрішні нормативні документи
ВК/ФТ	Відмивання коштів/фінансування тероризму
МД	Митна декларація
Закон про ПВК/ФТ	Закон України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення від 06.12.2019 № 361-IX
НБУ	Національний банк України

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у сфері валютного контролю відбулись кардинальні зміни в законодавстві, що суттєво вплинуло на підходи здійснення валютного контролю в банках, взаємодію банків з клієнтами та банків з регулятором.

Саме через такі значні зміни переважна більшість досліджень даної тематики вже втратили свою актуальність, оскільки були проведені до змін в законодавстві, а нові дослідження майже відсутні.

Питання валютного контролю досліджувалось такими вітчизняними авторами, як О. Шаров, Я Крупко, Ю. Деркач, Журавка Ф., Я Маслова, Лучковська, О. Антонюк [1-8].

В той же час, залишається багато питань, які потребують додаткового вивчення, з огляду на кількість нових вимог законодавства та нормативних документів. І тому далі ми будемо розбиратись в цих змінах, підходах, заходах та вимог сьогодення.

Відповідно до актуальності теми дослідження та визначених проблем було сформовано мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження

Мета кваліфікаційної магістерської роботи – вивчення та поглиблення організаційно-методичних засад валютного контролю в банку та розробка рекомендацій щодо покращення.

Відповідно до поставленої мети сформовано основні завдання, що мають бути розв’язані у процесі дослідження:

- Розкрити сутність, необхідність та призначення валютного контролю в банках.
- Охарактеризувати напрямки організації валютного контролю в банківських установах.
- Проаналізувати нормативно-методичне забезпечення валютного контролю в банках України.

- Охарактеризувати тенденції валютного регулювання і валютного контролю в Україні.
- Розглянути практику організації валютного контролю в АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК».
- Охарактеризувати актуальні проблеми організації валютного контролю в банках України та означити можливі шляхи їх вирішення.
- Обгрунтувати напрямки удосконалення валютного контролю в банках.
- Розробити пропозиції з удосконалення організації валютного контролю в банку.

Об'єкт дослідження - діяльність банків у сфері реалізації валютного контролю.

Суб'єкт - клієнти банку, які здійснюють операції з валютними цінностями

Предмет дослідження - відносини між банками і суб'єктами економічної діяльності в процесі реалізації валютного контролю.

У кваліфікаційні магістерській роботі було використано такі загальнонаукові методи дослідження як: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, пояснення. Для зьясування поточного стану здійснення валютного контролю в банках та оцінки його якості, виявлення основних тенденцій і проблем застосовано методи емпіричного дослідження: спостереження, порівняння та опис, що здійснювалися табличними та графічними методами. Метод логічного узагальнення було застосовано для формулювання висновків та пропозицій.

Теоретико-методичне значення роботи полягає в проясненні, уточнені нових вимог та підходів до здійснення валютного контролю в банках. В роботі надані пропозиції з удосконалення здійснення валютного контролю в банку.

Інформаційною базою є наукові праці вітчизняних вчених, законодавчі та нормативні акти України, що регулюють діяльність банків у сфері валютного контролю, офіційний сайт Національного банку України, Положення про валютний нагляд АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК», сайт Міністерства юстиції України та Верховної Ради України.

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В БАНКУ

1.1 Сутність та значення валютного контролю в банках

Згідно із Законом України Про валюту та валютні операції, банки України є «уповноваженими установами» за здійснення функцій валютного контролю.

З точки зору процесу, валютний контроль в банку це система заходів, які банк здійснює з метою контролю за валютними операціями, що здійснюють резиденти та нерезиденти під час здійснення ними зовнішньоекономічної діяльності. Тобто виконуючи цю функцію банк наглядає за операціми резидентів та нерезидентів. У Таблиці 1.1 вказано визначення термінів «резидент» та «нерезидент» згідно чинного законодавства.

Таблиця 1.1 – Визачення термінів «резидент» та «нерезидент» [9]

Резиденти	Нерезиденти
Фізичні особи (іноземні громадяни, особи без громадянства, громадяни України), які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України;	Фізичні особи (іноземні громадяни, особи без громадянства, громадяни України), які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України;
Юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі ті, частки яких належать резидентам;	Юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі ті, частки яких належать резидентам;
Розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;	Розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

Продовження Табл. 1.1

Відокремлені підрозділи юридичних осіб з місцезнаходженням на території України, що розташовані за межами України та здійснюють підприємницьку діяльність відповідно до законодавства іноземної держави.	Відокремлені підрозділи юридичних осіб з місцезнаходженням на території України, що розташовані за межами України та здійснюють підприємницьку діяльність відповідно до законодавства іноземної держави.

Ознайомившись з визначенням резидента та нерезидента, ми бачимо, що по типу клієнта це фізичні, юридичні особи, а отже всі клієнту банку.

Отже система заходів спрямована на нагляд за всіма клієнтами банку.

В даному дослідженні ми розглянемо заходи валютного контролю в сучасних умовах що, дають змогу сказати, що по своїй сутності валютний контроль це внутрішній контроль банку, предметом якого є валютні операції.

Валютними операціями можемо вважати операцію, яка відповідає хоча б одній з ознак, зазначених в Таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Ознаки валютних операцій [9]

Ознаки валютної операції
операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України
операції пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності
операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей

Розглядаючи необхідність та значення валютного контролю, потрібно підкреслити важливість функції валютного контролю, що виконують банки, тому що таким чином вони виконують низку дуже важливих завдань в інтересах держави, зокрема, але не виключно це :

- забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері валютних; операцій та вільного здійснення валютних операцій на території України
- економічна безпека;
- стабільность внутрішнього валютного ринку.

І саме банки України є агентами Національного Банку України, які відповідальні за виконання зазначених завдань.

В свою чергу, призначення валютного контролю в банках є запобігання уповноваженими банками проведенню резидентами і нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій та/або своєчасне інформування уповноваженими банками у випадках та в порядку, встановленому законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку України, відповідних органів виконавчої влади, про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов’язаного з проведенням ними валютних операцій [10].

Отже сутність валютного контролю полягає в запобігання порушенн валютного законодавства, контролі та забезпеченні дотримання валютного законодавства з допомогою банків, за якими закріплено даний обов'язок.

1.2 Характеристика напрямків організації валютного контролю в банківських установах

Напрямки, за якими здійснюється валютний контроль в банках це:

- розрахунки;
- торгівля валютними цінностями;
- переказ валютних цінностей;
- транскордонне переміщення валютних цінностей.

Розглянемо більш детально кожний з напрямків.

Порядок проведення розрахунків за валютними операціми визначається статтею 5 Закону України Про валюту і валютні операції.

Гривня є єдиним законним платіжним засобом в Україні з урахуванням особливостей, встановлених частиною другою цієї статті, і приймається без обмежень на всій території України для проведення розрахунків.

Усі розрахунки на території України проводяться виключно у гривні, крім наступних розрахунків:

- операції зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій;
- операції банків з надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії;
- операції з надання фінансових послуг передбачених законодавством, що надаються небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій;
- операції з розміщення, виплати грошового доходу та погашення облігацій, казначейських зобов'язань України, номінованих в іноземній валюті, якщо це передбачено проспектом цінних паперів (умовами їх розміщення);
- операції з купівлі-продажу державних цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, якщо ініціатором або отримувачем за такою валютною операцією є банк;
- інші операції, визначеними Митним кодексом України та (або) нормативно-правовими актами Національного банку України.

Дані розрахунки можу бути проведені в іноземній валюті, у гривні та у банківських металах.

Сплата комісії та інших платежів за здійснення таких операцій, здійснюється виключно у гривні, крім розрахунків зі сплати процентів (відсотків) за депозитами або кредитами (позиками), що можуть проводитися в іноземній валюті, банківських металах та у гривні.

Порядок проведення розрахунків за валютними операціями визначається Національним банком України Законом України «Про валюту та валютні операцій» [9].

Наступний напрямок - це торгівля валютними цінностями і здійснюється вона на валютному ринку України та на міжнародних валютних ринках.

Самі операції з торгівлі валютними цінностями можемо поділити на безготівкові та готівкові, а також на операції без фізичної поставки та з фізичною поставкою.

Якщо говорити про операції з торгівлі валютними цінностями без фізичної поставки, тут мається на увазі, що кошти проходять по рахунках банку та клієнтів в безготівкові формі.

Протилежна ситуація з операціями, які потребують фізичної поставки, оскілки тут вже присутня готівка як предмет торгівлі і покупець отримую готівку, а продавець відповідно продає. Як правило це операції з продажу іноземної валюти фізичним особам в касібаку, тобто валюто-обмінні операції. Також можлива операція, коли банку в касу необхідна готівка і банк купує її за безготівку або продає надлишок готівкових коштів з каси банку.

За ознакою готівкові операції це здійснення валюто-обмінних операцій/ купівля/продаж банківських металів.

Безготівкові операції це купівля/продаж/ обмін безготівкової іноземної валюти без фізичної поставки, що є найпоширенішими операціями з торгівлі валютними цінностями на валютному ринку.

Сама структура валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України з урахуванням вимог частини п'ятої статті 4 Закону Про валюту і валютні операції.

Також варто зазначити, що згідно із ч.4 ст.4 Закону Про валюту і валютні операції - «У сфері здійснення валютних операцій нерезиденти мають усі права, надані резидентам» і є повноцінними учасниками операцій з торгвлі валютними цінностями.

Важливо зазначити, що торгівля валютними цінностями здійснюється виключно через уповноважені установи, які отримали ліцензію на таку діяльність [9].

Транскордонне переміщення фізичними особами валютних цінностей у сумі, що дорівнює або перевищує еквівалент 10 тисяч євро за офіційним курсом валют, встановленим Національним банком України на день переміщення через митний кордон України, підлягає письмовому декларуванню митним органам у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Транскордонне переміщення валютних цінностей шляхом поштових відправлень здійснюється лише шляхом поштових відправлень з оголошеною вартістю.

Порядок транскордонного переміщення валютних цінностей суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами визначається Національним банком України з урахуванням норм частини першої статті 8 Закону [9].

Переказ валютних цінностей поділяється на:

- поточні торгівельні;
- поточні неторівельні;
- перації, які пов'язані з рухом капіталу.

Розглянемо більш детальніше:

До поточних торговельних операцій належать операції, зазначені у підпункті 1 пункту 4 розділу І Положення про здійснення операцій із валютними цінностями №2 від 09.01.2019, а саме:

- розрахунки за експорт та імпорт товару (уключаючи сплату штрафів, пені, бонусів;
- відшкодування супутніх витрат у зв'язку із виконанням зовнішньоекономічного договору;
- відшкодування збитків у зв'язку із невиконанням зовнішньоекономічного договору), уключаючи такі розрахунки на території України [11].

До поточних неторговельних операцій належать операції, зазначені у підпунктах другому - двадцять першому пункту 4 розділу І Положення про здійснення операцій із валютними цінностями №2 від 09.01.2019, а саме:

- платежі у вигляді процентів за кредитами (позиками);

- платежі у вигляді дивідендів за корпоративним правами, процентних доходів за цінними паперами та інших доходів (прибутків) за об'єктами інвестиційної діяльності, що не пов'язані з їх відчуженням, продажем, ліквідацією, зменшенням статутного капіталу;
- платіж у вигляді процентів, нарахованих за коштами на поточних, вкладних (депозитних) рахунках;
- операції з оплати праці, виплати стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної та гуманітарної допомоги, виплат і компенсацій, уключаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної працівникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, пов'язаних із виконанням ними трудових обов'язків, жертвам політичних репресій, жертвам нацистських переслідувань, членам їхніх родин і спадкоємцям, відшкодування за страховими випадками, виплати премій, призів, успадкованих коштів, коштів за договорами дарування;
- виплати на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових органів, а також слідчих та інших правоохоронних органів;
- оплата витрат, пов'язаних зі смертю фізичних осіб за кордоном (транспортні витрати і витрати на поховання);
- операції з оплати платежів, що мають обов'язковий характер, іноземним судовим, слідчим, арбітражним, нотаріальним та іншим повноважним органам (уключаючи сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів) в іноземних державах, витрат іноземних адвокатів у разі порушення судових або кримінальних справ за кордоном;
- оплата зборів (мита) за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти права інтелектуальної власності, уключаючи оплату послуг, які надаються патентними відомствами інших країн, і послуг патентних повірених за кордоном;

- оплата фізичними особами лікування в медичних закладах в іноземній державі, а також оплата транспортування хворих на лікування за кордоном;
- оплата фізичними особами навчання і стажування в навчальних закладах в іноземній державі, витрат пов'язаних із ними;
- оплата фізичними особами участі в міжнародних симпозіумах, семінарах, конференціях, конгресах, виставках, ярмарках, культурних і спортивних заходах, а також інших міжнародних зустрічах, що відбуваються на територіях іноземних держав;
- оплата фізичними особами літератури та передплатних видань, що видаються за кордоном;
- оплата витрат, пов'язаних із відрядженням за кордон;
- платежі, пов'язані з прийняттям спадщини;
- платежі на утримання дипломатичних представництв, консульських установ України за кордоном та іноземних держав в Україні, представництв міжнародних та іноземних організацій, представництв іноземних банків та представництв юридичних осіб - нерезидентів в Україні, які не займаються підприємницькою діяльністю (інші операції, пов'язані з функціонуванням цих установ);
- операції з виплати авторських гонорарів, премій, призів та інших виплат за використання об'єктів права інтелектуальної власності фізичних осіб;
- оплата фізичними особами продукції, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності, що набуваються в нерезидентів за кордоном для власного споживання;
- операції фізичних осіб у разі оформлення виїзду таких осіб за кордон на постійне місце проживання;
- платежі на виконання зобов'язань за укладеними договорами з юридичними особами - нерезидентами стосовно відшкодувань таких витрат, здійснених ними на користь фізичних осіб - резидентів, які

тимчасово перебувають за межами України, як оплата праці або інших витрат, пов'язаних із виконанням ними професійних обов'язків;

- оплата вступних, членських внесків до міжнародних організацій або інших юридичних осіб – нерезидентів [11].

Розглянувши напрямки організації валютного контролю, стає зрозумілим,, наскільки об'ємною, відповідальною та необхідною є функція валютного контролю в банку.

1.3 Законодавча база і нормативно-методичне забезпечення

Законодавча база і нормативно-методичне забезпечення у сфері валютного контролю включає в себе Закони, положення, інструкції, порядки, розьяснення, які ми пропонуємо розглянути.

Базовими нормативними документами на яких ґрунтуються нормативно-методичне забезпечення валютного контролю є:

- Закону України Про валюту і валютні операції №2473-VIII від 21.06.2018р. із змінами та доповненнями;
- Закон України Про зовнішньоекономічну діяльність №959-XII від 16.04.1991р. із змінами та доповненнями;
- Закон України про інвестиційну діяльність № 1560-XIII від 18.09.1991р. із змінами та доповненнями.
- Закон України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення

В Законах зазначені основні критерії, вимоги, норми тощо на базі яких Національний Банком України створює положення, інструкції, порядки, роз’яснення тощо.

Базовим документом є Закон Про валюту і валютну операцію, що встановлює загальні принципи валютного регулювання такі як:

Напрямки валютного регулювання:

- ліцензії;
- валютний нагляд;
- заходи захисту;
- відповідальність за порушення.

Не менш важливим є Закон у сфері ПВК/ФТ, що встановлює:

- основні принципи запобігання та протидії ВК/ФТ;
- визначає дії, які належать до ВК/ФТ;
- встановлює заходи протидії;
- обмін інформацією;
- повноваження суб'єктів фінансового моніторингу;
- відповідальність за порушення тощо.

На основі вищеперерахованого законодавства, створені нормативні акти, які мають більш деталізований характер та дозволяють банкам створити свої власні ВНД. До переліку нормативних актів належать наступні документи:

- Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затвердженого Постановою Правління НБУ №1 від 02.01.2019р;
- Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого Постановою Правління НБУ №2 від 02.01.2019р.;
- Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей, затвердженого Постановою Правління НБУ №3 від 02.01.2019р.;
- Положення про перелік заходів захисту, порядок та критерії їх запровадження, подовження та дострокового припинення, затвердженого Постановою Правління НБУ №4 від 02.01.2019р.;

- Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого Постановою Правління НБУ №5 від 02.01.2019р.;
- Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками, затвердженого Постановою Правління НБУ №6 від 02.01.2019р.;
- Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, затвердженої Постановою Правління НБУ №7 від 02.01.2019р.;
- Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції, затвердженого Постановою Правління НБУ №8 від 02.01.2019р.;
- Постанова № 10 від 02.01.2019 Про затвердження Правил функціонування Системи підтвердження угод на валютному ринку України;
- Положення про валютний нагляд, затвердженого Постановою Правління НБУ №13 від 03.01.2019р.;
- Постанова №67 від 14.05.2019 Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів.

Інші нормативні документи, які теж враховуються під час здійснення валютного контролю:

- Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженої Постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. №492 із змінами та доповненнями;

- Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженої Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22 із змінами та доповненнями;
- Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів, затвердженого Постановою Правління НБУ від 28.07.2008 р. №216 із змінами та доповненнями.
- Положення Про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженого Постановою Правління НБУ від 19.05.2020 №65;
- Положення Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, затвердженого Постановою Правління НБУ від 11.06.2018 №64;
- тощо.

Розглянувши нормативно-методичне забезпечення валютного контролю в банках України можемо зробити висновок, що нормативно-методична база має добре законодавче підгрунтя

Але банки України, зобов’язані неухильно дотримувати інших Законів та нормативних документів таких як, Закону у сфері ПВК/ФТ та нормативних актів з даного питання, закододавства у сфері санкцій, управління ризиками, тощо.

РОЗДІЛ ІІ
АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В БАНКАХ УКРАЇНИ

2.1 Стан та тенденції валютного регулювання в Україні

На думку єкспертів на сьогодні процеси інтеграції до Європейського Союзу та співробітництво з досвідченими країнами світу є одним з провідних напрямків для розвитку економіки України, через це питання валютного регулювання в нашій країні є актуальне і займає одне з вагомих місць.

В умовах глобалізації і фінансової інтеграції вирішального значення набувають зовнішньоекономічні відносини країн з перехідною економікою з рештою держав світу, які напряму залежать від ефективності функціонування валютного регулювання, темпів економічного зростання, рівня залучення, повноти й напрямів використання іноземних інвестицій, тенденцій руху глобальних фінансових потоків капіталу, кон'юнктури світових товарних (у тому числі сировинних) ринків.

Проте, валютне регулювання в Україні є недовершене, супроводжується численними проблемами, що проявляються в стрімкому знеціненні гривні протягом останніх років, широкому застосуванні валютних обмежень, недостатньому обсягу внутрішнього валютного ринку та пропозиції безготівкової іноземної валюти, істотному витоку іноземної валюти за межі України, значному рівні доларизації національної економіки. Регламентується валютне регулювання в нашій країні законодавчими та нормативно-правовими актами України.

Першим документом у області валютного законодавства України був Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та контролю» від 19.02.1993 [12]. Цей документ характеризував головні норми валютного регулювання та порядок утворення валютного контролю,

запроваджував правила встановлення валютних операцій в Україні та на її просторах, визначав права органів державної влади і обов'язки банків та решту фінансових органів у регулюванні таких операцій, і в тому числі хто несе відповідальність за порушення валютного законодавства [13].

Ми погоджуємось з думкою експертів, що в умовах тотальних глобалізаційних процесів у світовій економіці країна не може ефективно розвиватись, якщо не слідуватиме сучасним тенденціям та викликам. Протягом останніх 25 років здавався непорушним Декрет Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Вищезазначений Декрет не давав ніякої економічної свободи, а лише забороняв усе та був побудований виключно на радянській системі регулювання валютного ринку. Ще нещодавно валютне законодавство України було однією з найбільш законодавчо зарегульованих сфер. Кількість нормативноправових актів була настільки велика, що тільки досвідчені спеціалісти могли розібратись з усіма нюансами.

Вже давно назріла потреба систематизації та спрощення валютного законодавства, а також внесення змін до принципів валютного регулювання [14].

З набранням чинності з 7 лютого 2019 року Закону України "Про валюту і валютні операції" запрацювала нова система валютного нагляду, яка базується на ризик-орієнтованому підході. Замість тотального валютного контролю за усіма операціями було запроваджено новий підхід, який базується на принципі: чим більший ризик – тим більша увага, чим менший ризик – тим менша увага [15].

Особливістю стало те, що в основі нової політики валютного регулювання передбачено власний аналіз та відповідальність на основі ризик- орієнтованого підходу, де здійснюється аналіз суті операцій, а не форми. Де ризик-орієнтований підхід це - визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня.

Тобто, банки більше не здійснюють функції валютного контролю за формальною ознакою, а вивчають, економічну доцільність (сенс) валютної операції. Економічна доцільність (сенс) валютної операції – це аргументоване обґрунтування, що така валютна операція спрямована на досягнення економічного результату, економічних або особистих цілей, які не порушують вимоги законодавства України або не спрямовані на такі порушення [16].

Крім основного Закону, нова система валютного регулювання України складається з восьми основних постанов, які замінили попередню нормативну базу, яка складалась з 56 нормативних актів.

Зміна моделі валютного регулювання – одне із зобов'язань, узятих Україною у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС, положення ст. 145 якої передбачають створення в Україні умов вільного руху капіталу, пов'язаного з надходженнями від прямих інвестицій, наданням кредитів, які стосуються торговельних операцій, а також з портфельними інвестиціями та фінансовими позиками.

Варто зауважити, що нова модель валютного нагляду є не лише більш ліберальною порівняно з попередньою, але й відповідає міжнародній практиці та зобов’язанням України, зокрема Директиві ЄС 88/361/ЄЕС, а саме має забезпечення необхідних умов для створення вільного руху капіталів, зокрема для: реалізації прямих інвестицій; інвестицій у нерухомість; операцій з купівлі-продажу цінних паперів (включаючи форвардні, ф'ючерсні та своп-контракти); операції з відкриття поточних та депозитних рахунків у національних та іноземних фінансових установах; операції з надання кредитів, пов'язаних з комерційними операціями, операцій з фінансовими послугами (гарантування, страхування та кредитування) [17].

Важливо також те, що нове валютне законодавство відповідає законодавству у сфері управління ризиками. Мова йде про Положення Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах затвердженого постановою №64 від 11.06.2018 та Закон України № 361-IX від 06.12.2019 Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Кожен банк запровадив внутрішньобанківську систему управління ризиками, яка відповідає його масштабу діяльності та ризикам, які банк готовий прийняти та став застосовувати свої додаткові заходи.

Завдяки змінам в валютному законодавстві змінилась низка діючих правил здійснення валютного контролю та введено в дію велику кількість послаблень, а саме:

- збільшено граничний строк здійснення розрахунків за операціями до 365 днів та встановлено операції, на які цей строк не розповсюджується;
- скасовано валютний нагляд для експортно-імпортних операцій до 150 тис. грн.,а у подальшому цю суму збільшено до 400 тис. грн.;
- скасовано норму обов'язкового продажу валюти бізнесом;
- скасовано вимогу щодо попереднього резервування коштів у гривні для купівлі валюти (так звану Т+1);
- скасовано ліміти на репатріацію інвестицій та дивідендів (були у сумі 5 млн.євро та 12 млн. євро в місяць відповідно);
- скасовано індивідуальні ліцензії – замінено системою е-лімітів (€2 млн. в рік для юридичних осіб, €200 тис. в рік для фіз. осіб);
- скасовано санкції у вигляді припинення ЗЕД за порушення строків розрахунків;
- скасовано заборону на дострокове погашення зовнішніх запозичень (кредитів, позик);
- дозволено укладання форвардів для хеджування ризиків зміни курсу за експортно-імпортними та борговими операціями (з поставкою валюти та розрахункові);
- дозволено юридичним особам-нерезидентам відкривати рахунки в банках України;
- реєстрацію зовнішніх запозичень замінено на повідомчий характер –

надання інформації (по суті скасовано дозвільну систему);

- дозволено фізичним особам купівлю іноземної валюти/БМ без обмеження суми такої операції у касах та системах онлайн-банкінгу (було - до 150 тис. грн. на день в еквіваленті) та, у зв’язку з цим знято всі обмеження, що пов’язані із цією забороною, зокрема на проведення операцій своп, форвард та розрахунки в іноземній валюті за операціями з купівлі облігацій внутрішньої державної позики.;
- дозволяється банкам продавати державні ЦП, номіновані в іноземній валюті, своїм клієнтам як в гривні, так і в іноземній валюті. Купівля банками таких
- цінних паперів у клієнтів (крім банків) може здійснюватися лише у гривнях крім випадків купівлі у фізичних осіб;
- дозволяється банкам укладання валютних СВОПів з резидентами та нерезидентами;
- дозволяється фізичним особам переказувати іноземну валюту за кордон без відкриття рахунку, якщо сума переказу не перевищує екв. 400 тис. грн. в день (раніше – екв.15 тис.грн. та 150) ;
- збільшено ліміт на купівлю БМ юридичними особами з 3,21 тр. унції на тиждень (100г) до еквіваленту 400 тис. грн на день. Ліміт не розповсюджується на операції з купівлі БМ юридичних осіб, що ведуть господарську діяльність, пов'язану з використанням БМ;
- юридичним особам дозволяється ввіз вивіз готівкової ІВ та БМ (якщо це передбачено їх статутом);
- дозволяється проведення платежів у іноземній валюті за операціями зі страхування життя;
- лібералізовано операції за ЛОРО рахунком – дозволяється здійснювати інвестиції та кредитувати резидентів з рахунку ЛОРО в гривнях банка нерезидента;
- купівля валюти в межах залишку на ЛОРО рахунку – банкам-нерезидентам дозволено купувати валюту на всю суму залишку в

гривнях на рахунку;

- банки-нерезиденти можуть проводити операції купівлі/продажу іноземної валюти за гривні за договорами, укладеними в іноземних юрисдикціях (розрахунки в гривнях через рахунки ЛОРО в Україні);
- накопичення валюти для погашення зовнішніх запозичень, а також для здійснення погашення власних цінних паперів, випущених за межами України - дозволяється купувати і накопичувати ІВ на рахунку для виплат по зовнішнім запозиченням;
- скасовано подвійний контроль (при надходженні ВМД до іншого банку) валютний нагляд здійснює лише банк, який отримав ВМД;
- здійснювати інвестиції в Україну дозволено в валютах 1-ї та 2-ї груп класифікатора валют та гривнях;
- заборонено резидентам переказувати кошти для розміщення на власному рахунку, надання кредитів (позик, фінансової допомоги) нерезидентам, здійснення інвестицій в країну агресор/окупант, офшорні зони та країни, що не виконують/не належно виконують рекомендації FATF;
- уніфіковано переміщення валютних цінностей через кордон – обов'язкове декларування для всіх цінностей вартістю в €10 тис. та більше (за курсом НБУ);

Запроваджено ризик-орієнтований валютний нагляд [18].

Оцінючи стан варто зазначити, що підходи до валютного нагляду за банками України у сфері дотримання валютного законодавства також зазнали змін.

Так, під час нагляду за банками Національний банк України використовує ризик-орієнтовний підхід.

Що, в свою чергу стало основою для визначення переліку питань перевірки банків Національним банком. Наприклад, програма виїзної перевірки банків буде містити не всі напрямки регулювання відповідно до Закону України "Про валюту і валютні операції" (купівля, переказ, розрахунки, заходи захисту, та

інші), а лише ті, які є ризиковими для конкретного банку. Лише у разі наявності у фахівців Національного банку, які здійснюють перевірки, сумнівів щодо здійснених операцій банки будуть надавати підтвердження, зокрема документальні, що сутність таких операцій є прозорою та зрозумілою, і вони не пов’язані з уникненням вимог, встановлених валютним чи санкційним законодавством, законодавством у сфері фінмоніторингу або запровадженими Національним банком заходами захисту. У рамках ризик-орієнтованого нагляду гнучкішою і прозорішою стане також процедура визначення заходів впливу за порушення, які виявляються Національним банком під час перевірок. Досі відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" до банків застосовувалися заходи впливу за порушення вимог валютного законодавства виключно у вигляді позбавлення генеральної ліцензії на право здійснення валютних операцій або штрафів, які накладаються незалежно від значущості порушень та можуть становити від 25% до 125% від суми операцій. З 7 лютого 2019 року запрацює новий порядок застосування заходів впливу до банків. Попри можливість, як і раніше, застосовувати такі заходи впливу як письмове застереження, призупинення окремих видів операцій та накладання штрафів, під час обрання конкретного заходу впливу і розміру санкцій Національний банк застосовуватиме ризик-орієнтований підхід. Він враховуватиме як суттєвість порушення, так і відповідні дії банку, що спричинили порушення. Суттєвими вважатимуться порушення під час здійснення окремої операцій на суму від 1 млн грн або сукупності транзакцій обсягом від 10 млн грн. Розміри штрафів за такі порушення коливатимуться в межах до 400 тис. грн і залежатимуть від певних критеріїв, зокрема систематичності, сум операцій тощо. За несуттєві порушення розмір штрафу не перевищуватиме 50 тис. грн. Іншими суттєвими порушеннями, зокрема, будуть також вважатися дії банку, що призвели до неможливості виконання Національним банком своїх наглядових функцій. У випадках недопущення фахівців Національного банку до проведення перевірки або ненадання документів може застосовуватися штраф у максимальному розмірі до 1

млн грн. Національний банк не буде накладати штрафи за несуттєві помилки у звітності банків. Штраф за суттєві порушення в звітності, як і раніше, не перевищуватиме 17 тис. грн.

Сума штрафу 8 млн грн (і не більше 1% статутного капіталу банку) є найбільшою у новому порядку. Цей штраф накладатиметься у тому разі, якщо в банку не побудована ефективна система валютного нагляду, що призвело до порушення по всіх або більшості (більше половини) питань щодо дотримання вимог валютного законодавства, які підлягали перевірці. Рішення про застосування заходів впливу до банку буде ухвалюватися колегіальним органом Національного банку у складі представників різних департаментів, що забезпечить об'єктивність рішення і його відповідність вчиненому порушенню. Адекватний захід впливу визначатиметься з урахуванням всебічного аналізу, зокрема сум операцій, систематичності, причин та наслідків вчиненого порушення.

Порівняно з поточним порядком, штрафи будуть лояльнішими:

Приклад 1. Банк за клієнтським запитом здійснює операцію на 1,5 млн дол США з порушенням порядку купівлі іноземної валюти та подальшого її переказу за межі України. Поточний порядок передбачає накладення штрафу у розмірі 125% від суми операції – 1,875 млн доларів США, зокрема 100% – за порушення порядку купівлі іноземної валюти, 25% – за порушення порядку подальшого її переказу. Згідно ж нового порядку штраф не перевищуватиме 800 тис. грн, зокрема, до 400 тис. грн – за порушення порядку купівлі іноземної валюти, до 400 тис. грн – за порушення порядку подальшого її переказу.

Приклад 2. Банк за клієнтським запитом здійснює операцію на 2,5 млн євро з метою здійснення інвестиції за межі України без отримання індивідуальної ліцензії НБУ (або понад встановлений е-ліміт з 7 лютого). Поточний порядок передбачає накладення штрафу у розмірі 100% від суми операції – 2,5 млн євро, новий – штраф не більше 400 тис грн.

Таким чином, нова система заходів впливу кардинально відрізняється від чинної та буде гнучкішою, ризик-орієнтованою та направленою, насамперед, на

упередження порушень, які несуть значні негативні наслідки. Вона чітко окреслює для банків зони їх уваги і дозволить їм відрізняти сумнівні операції від всіх інших та концентрувати увагу виключно на таких транзакціях.

Отже, нова система валютного регулювання передбачає:

- спрощений нагляд за дрібними операціями на суми до 150 тис. грн (за виключенням дроблення);
- застосування спрощених, стандартних або посилених вимог в залежності від наявних ризиків;
- класифікацію порушень і застосування значних заходів впливу регулятором виключно за суттєві порушення.

Все це створює умови для побудови банками нової ризик-орієнтованої системи нагляду за клієнтськими операціями, що дозволить послабити валютний нагляд і вимагати мінімум документів щодо більшості операцій пересічних громадян і реального бізнесу, які не мають ознак сумнівних операцій. В свою чергу, вимоги законодавства щодо запобігання і протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму є нормами окремого законодавства, які не відміняються у зв’язку з запровадженням нового ризик-орієнтованого валютного нагляду. Банки будуть зобов’язані приділяти підвищену увагу операціям, які мають ознаки ризиковості. Як результат, ризик-орієнтований нагляд дозволить, з одного боку, спростити проведення прозорих валютних операцій населенням та бізнесом, зменшити їх часові та адміністративні витрати, а з іншого – приділити банкам більше уваги сумнівним операціям з метою попередження порушення законодавства, запобігання відтоку капіталу та проведення "схемних" операцій [15].

Звісно, що практика валютного контролю в банках України з початком військового стану зазнала змін.

Так як, з початком повномасштабного вторгнення НБУ негайно ввело валютні обмеження постановою № 18 від 24.02.2022 [18].

Яка регулює обмеження і діє й на сьогодні та постійно оновлюється на сайті НБУ в розділі «Контрольні примірники постанов» [20].

Розглянемо основні первинні обмеження від 24.02.2022

Заборонено видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті, крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду та окремих дозволів Національного банку України

Заборонено здійснювати за дорученням клієнтів торгівлю валютними цінностями, крім випадків:

- продажу клієнтами іноземної валюти в готівковій/безготівковій формі банкам, а також в готівковій формі небанківським фінансовим установам та оператору поштового зв'язку. Куплена готівкова валюта небанківськими фінансовими установами та оператором поштового зв'язку протягом операційного дня, включаючи залишки купленої іноземної валюти в касах таких установ на момент прийняття цієї постанови, має бути зарахована на їх власні рахунки в банках не пізніше наступного робочого дня;
- торгівлі валютними цінностями, що здійснюється банками з іншими банками на умовах "своп", іноземними фінансовими установами, Національним банком України, міжнародними фінансовими організаціями, членом яких є Україна, та міжнародним фінансовими організаціями, за договорами з якими Україна зобов'язалася забезпечувати правовий режим, що надається іншим міжнародним фінансовим організаціям (далі - МФО);
- купівлі іноземної валюти з метою проведення валютних операцій, визначених в пункті 14 Постанови.

Розглянемо, які саме операції заборонено п.14.

Так, п.14 забороняє банкам здійснювати за дорученням клієнтів транскордонні перекази валютних цінностей з України, крім випадків здійснення:

- здійснювати власні операцій банків, уключаючи розрахунки з міжнародними платіжними системами;
- здійснювати імпортні операції резидентів з купівлі товарів критичного імпорту за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів

України;

- здійснювати валютні операцій МФО, уключаючи представництва МФО, а також валютних операцій резидентів та нерезидентів з переказу коштів в іноземній/національній валюті з метою розрахунків з МФО або з його представництвом;
- здійснювати валютні операцій резидентами та нерезидентами для проведення мобілізаційних та інших заходів (потреб), визначених законами України, що регулюють відносини у сферах забезпечення національної безпеки та оборони;
- здійснювати операції з оплати витрат на лікування в медичних закладах іноземної держави, оплати витрат на транспортування хворих, оплати витрат, пов'язаних зі смертю громадян за кордоном (транспортні витрати та витрати на поховання);
- здійснювати операції на підставі окремих дозволів (рішень) Національного банку України, що приймаються на підставі звернень Кабінету Міністрів України, міністерств та інших державних органів України;
- здійснювати перекази на користь дипломатичних представництв, консульських установ України за кордоном.

Також, заборонено здійснювати обслуговуючими банками видаткових операцій за рахунками резидентів держави, що здійснила збройну агресію проти України.

Тобто, зупинено видаткові операції за рахунками резидентів рф/рб та юридичних осіб, кінцевими бенефіціарними власниками яких є резиденти рф/рб, за винятком, зокрема, таких фінансових операцій:

- виплати заробітної плати, оплати комунальних послуг, сплати податків, зборів та інших обов’язкових платежів;
- продажу безготівкової іноземної валюти, крім російських рублів та білоруських рублів;
- сплати банкам комісії та зобов’язань за кредитними договорами;

- переказу коштів на інші власні поточні рахунки, крім російських рублів та білоруських рублів;
- страхових платежів за договорами страхування;
- виплат доходів та оплати послуг по випуску ЦП власного випуску.

Важливим є те, що заборонено здійснювати будь-які валютні операції:

- з використанням російських рублів та білоруських рублів;
- учасником яких є юридична або фізична особа, яка має місцезнаходження (зареєстрована / постійно проживає) в російській федерації або в республіці білорусь;
- для виконання зобов'язань перед юридичними або фізичними особами, які мають місцезнаходження (зареєстрована / постійно проживає) в російській федерації або в республіці білорусь.

Також зазнали змін граничні строки розрахунків

Загальна норма:

«21. Граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів становлять365календарних днів»

Спеціальна норма:

«142. Граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів становлять 180 календарних днів та застосовуються до операцій, здійснених з 05 квітня 2022 року»

Граничні строки розрахунків 180 днів:

- не поширюються на операцію з експорту, імпорту товарів (уключаючи незавершені розрахунки за операцією), сума якої (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ, на дату здійснення операції) є меншою, ніж 400 000 грн.;
- можуть бути винятки (особливості), встановлені НБУ за поданням КМУ для окремих товарів та (або) галузей економіки.

Грошові кошти від нерезидента за операціями резидента з експорту товарів підлягають зарахуванню на рахунок резидента в банку в Україні [21].

«1. Установити, що граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, визначені впункті 21розділу II Положенняпро заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02 січня 2019 року № 5(зі змінами), та впункті 142постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18, не поширюються на:

5) послуги, роботи (крім транспортних і страхових послуг та/або робіт), права інтелектуальної власності та (або) інші немайнові права, щоекспортуються»

Станом на сьогодні, постанова №18 продовжувати діяти й на сьогодні, чинна редакція постійно оновлюється, хоча більшість обмежень знято, але продовжують діяти наступні заборони:

Уповноваженим установам забороняється здійснювати торгівлю валютними цінностями (уключаючи операції за дорученням клієнтів), крім випадків:

- продажу клієнтами іноземної валюти в готівковій/безготівковій формі банкам, а також в готівковій формі небанківським фінансовим установам та оператору поштового зв'язку;
- купівлі клієнтами банківських металів із фізичною поставкою у філіях, відділеннях банків.

Банки дозволили здійснювати операції з продажу клієнтам банківських металів із фізичною поставкою в межах залишку банківських металів у касі банку станом на 19 серпня 2022 року. Додатково до цього залишку включаються:

- обсяг перевищення купівлі банківських металів із фізичною поставкою над обсягом їх продажу за всіма банківськими металами з фізичною поставкою, що розраховується в тройських унціях по кожному металу окремо починаючи з 19 серпня 2022 року та протягом наступних операційних/робочих днів;
- обсяг банківських металів, які були куплені (оплата яких здійснена) до 19 серпня 2022 року та оприбутковані в касу після цієї дати.

Купівлі фізичними особами іноземної валюти в готівковій формі.

Уповноважені установи здійснюють операції з продажу клієнтам іноземної валюти в готівковій формі в межах суми, яка визначається як сума двох таких складових:

- обсяг перевищення купівлі готівкової іноземної валюти над обсягом її продажу за всіма іноземними валютами, що розраховується починаючи з 13 квітня 2022 року та протягом наступних операційних/робочих днів;
- 120 % від обсягу купівлі безготівкової іноземної валюти у фізичних осіб за всіма іноземними валютами, що розраховується починаючи з 13 квітня 2022 року та протягом наступних операційних/робочих днів.

Сума складових розраховується в доларовому еквіваленті, який обраховується на підставі офіційного курсу гривні до іноземних валют, установленого Національним банком України на дату такого розрахунку.

- продажу клієнтами - фізичними особами банкам банківських металів з фізичною поставкою / без фізичної поставки;
- продажу банком одній фізичній особі безготівкової іноземної валюти за курсом, визначеним у пункті 1211 цієї постанови, в обсязі, що не перевищує в еквіваленті 100000 гривень на календарний місяць, для розміщення в цьому банку строкового вкладу (депозиту). Куплена іноземна валюта може зараховуватися на вкладний (депозитний) рахунок без попереднього зарахування на поточний рахунок фізичної особи. Строк розміщення придбаних коштів на вкладному (депозитному) рахунку в банку має бути не менше трьох календарних місяців без права дострокового розірвання договору банківського вкладу та повернення такого вкладу (депозиту) фізичній особі до закінчення строку;
- продажу банком фізичній особі безготівкової іноземної валюти (долари США) за гривні, розміщені на поточному рахунку цієї фізичної особи, за офіційним курсом Національного банку України на дату здійснення операції, з подальшим розміщенням купленої іноземної валюти на строковий вклад (депозит) у цьому банку.

Куплена іноземна валюта може зараховуватися на вкладний (депозитний) рахунок без попереднього зарахування на поточний рахунок фізичної особи. Строк розміщення придбаних коштів на вкладному (депозитному) рахунку в банку має бути не менше ніж шість календарних місяців без права дострокового розірвання договору банківського вкладу та повернення такого вкладу (депозиту) фізичній особі до закінчення строку, а також без можливості поповнення вкладу (депозиту). Вклад (депозит) після закінчення строку, а також нараховані за таким вкладом (депозитом) проценти підлягають поверненню/сплаті фізичній особі в національній валюті (у перерахунку за офіційним курсом Національного банку України на дату такого повернення/сплати) шляхом зарахування на поточний рахунок фізичної особи.

- торгівлі валютними цінностями, що здійснюється банками з Національним банком України, міжнародними фінансовими організаціями, членом яких є Україна, та міжнародними фінансовими організаціями, за договорами з якими Україна зобов'язалася забезпечувати правовий режим, що надається іншим міжнародним фінансовим організаціям (далі - МФО);
- здійснення банком валютних операцій з обміну іноземної валюти з іноземними фінансовими установами;
- здійснення валютних операцій з обміну іноземної валюти в межах 1 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 04 лютого 1998 року N 34 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 19 квітня 2016 року N 269) (зі змінами) (далі - Класифікатор), між банками (безготівкової іноземної валюти), банками за дорученням клієнтів (готівкової та безготівкової іноземної валюти);
- купівлі іноземної валюти з метою проведення валютних операцій, визначених у пункті 14 цієї постанови (крім випадків, визначених у підпунктах 23, 9, 23, 30, 40, 41 пункту 14 цієї постанови). На такі

випадки купівлі іноземної валюти не поширюються вимоги пункту 54 розділу V Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02 січня 2019 року N 5 (зі змінами) (далі - Положення N 5);

- купівлі банком іноземної валюти в іншого банку за курсом, визначеним згідно з вимогами абзацу другого/третього пункту 121 цієї постанови, уключаючи випадки її подальшого продажу клієнту з метою проведення валютних операцій, наведених у пункті 14 цієї постанови
- тощо[22].

Розглянувши останні зміни та заходи, маємо відзначити, що з початком повномасштабного вторгнення практика валютного контролю не тільки зазнала змін, але й з’явились нові обов’язки, які покладено на банки.

Мова йде про виявлення зв'язків клієнтів із державою агресором.

Національний банк зобов'язав банки під час своєї діяльності виявляти та документувати інформацію про зв'язки клієнтів та їх контрагентів із державою, що здійснює збройну агресію проти України.

Даний обов’язок закріплений Постановою 26 від 16.03.2023 Про розкриття інформації щодо зв'язків клієнтів із державою, що здійснює збройну агресію проти України.

Постанова говорить про те, що Банки України та філії іноземних банків в Україні повинні забезпечити під час своєї діяльності виявлення та документування інформації про зв'язки клієнтів та їх контрагентів із державою, що здійснює збройну агресію проти України, та громадянами/резидентами такої держави.

Головною метою цієї постанови є виявлення таких клієнтів:

- які є громадянами держави, що здійснює збройну агресію проти України (крім громадян такої держави, яким надано статус учасника бойових дій після 14 квітня 2014 року), та/або особами, місцем постійного проживання (перебування, реєстрації) яких є держава, що

здійснює збройну агресію проти України;

- які є юридичними особами, які створені та зареєстровані відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України;
- учасником (акціонером) яких є держава, що здійснює збройну агресію проти України;
- кінцевим бенефіціарним власником яких є громадянин держави, що здійснює збройну агресію проти України (крім громадян такої держави, яким надано статус учасника бойових дій після 14 квітня 2014 року), та/або особа, місцем постійного проживання (перебування, реєстрації) якої є держава, що здійснює збройну агресію проти України;
- учасником (акціонером) яких є громадянин держави, що здійснює збройну агресію проти України (крім громадян такої держави, яким надано статус учасника бойових дій після 14 квітня 2014 року), та/або особа, місцем постійного проживання (перебування, реєстрації) якої є держава, що здійснює збройну агресію проти України, та/або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України;
- які є учасниками (акціонерами) юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України;
- які є учасниками (акціонерами) юридичних осіб спільно з громадянином держави, що здійснює збройну агресію проти України (крім громадян такої держави, яким надано статус учасника бойових дій після 14 квітня 2014 року), та/або особою, місцем постійного проживання (перебування, реєстрації) якої є держава, що здійснює збройну агресію проти України, та/або юридичною особою, створеною та зареєстрованою відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України;

- які є юридичними особами, у структурі управління та/або керівником яких є громадянин держави, що здійснює збройну агресію проти України (крім громадян такої держави, яким надано статус учасника бойових дій після 14 квітня 2014 року), та/або особа, місцем постійного проживання (перебування, реєстрації) якої є держава, що здійснює збройну агресію проти України;
- які мають ділові відносини з громадянином держави, що здійснює збройну агресію проти України (крім громадян такої держави, яким надано статус учасника бойових дій після 14 квітня 2014 року), та/або особою, місцем постійного проживання (перебування, реєстрації) якої є держава, що здійснює збройну агресію проти України;
- які мають ділові відносини з юридичною особою, створеною та зареєстрованою відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України;
- які мають ділові відносини з юридичною особою, учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є держава, що здійснює збройну агресію проти України, та/або громадянин держави, що здійснює збройну агресію проти України (крім громадян такої держави, яким надано статус учасника бойових дій після 14 квітня 2014 року), та/або особа, місцем постійного проживання (перебування, реєстрації) якої є держава, що здійснює збройну агресію проти України, та/або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України;
- які є юридичними особами, що мають дочірні компанії, філії, представництва та/або інші відокремлені підрозділи на території держави, що здійснює збройну агресію проти України;
- які володіють цінними паперами (крім акцій) юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України, та/або самої такої

держави;

- щодо яких під час здійснення моніторингу фінансових операцій із застосуванням ризик-орієнтованого підходу за результатами перевірки джерела коштів установлено, що джерело коштів, пов'язаних з фінансовою операцією такого клієнта, походить з держави, що здійснює збройну агресію проти України;
- які здійснюють прямо та/або опосередковано передавання (отримання) активів до (з) України, використовуючи депозитарні установи, банки, інші фінансові установи та небанківських надавачів платіжних послуг, місцем перебування та/або реєстрації яких є держава, що здійснює збройну агресію проти України [23].

Отже ми бачимо, що постанова передбачає багато сценаріїв зв’язків, але потрібно розуміти, що постанова не називає конкретну державу. Тому розберемось в терміні "збройна агресія", який уживається у значенні, наведеному в Законі України "Про оборону України".

Збройна агресія це - застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь яка з таких дій:

- вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;
- блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;
- напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;
- засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це

рівнозначно переліченим в абзацах п'ятому - сьомому статті 1 Закону України «Про оборону України» діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;

- дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в абзацах п'ятому - восьмому статті 1 Закону України «Про оборону України» [24].

Отже, можемо зробити висновок, що на сьогодні такими державами є російська федерація та республіка білорусь.

Тому банки повинні вживати заходи щодо виявлення зв’язків клієнтів саме з цими країнами особливо ретельно та документувати результати.

Основним заходом який банк може застосовувати до своїх клієнтів це витребувати у клієнта документи, що підтверджують структуру власності контрагента клієнта та проаналізувати її на наявність елементів/осіб які пов’язані з державою агресором.

Але проблема полягає в тому, що банки не мають технічної можливості перевірити достовірність інформації щодо компаній, які зареєстровані не на території України. Всі іноземні реєстри закриті, або платні або у разі доступності не в повній мірі відображають актуальну інформацію. Винятком є якщо компанія є публічною.

Тому очевидно, що дана постанова суттєво ускладнює виконання банками функцій валютного контролю та зводить на нівець запроваджений ризик-орієнтований підхід, так як банки тепер будуть аналізувати зв’язки у всіх клієнтів без винятку.

Отже, розглянувши тенденції валютного регулювання в Україні ми бачимо, що основне прагнення регулятора є використання ризик-орієнтованого підходу у здійсненні своїх наглядових функцій, для чого НБУ має достатню кількість інструментів та ефективно їх застосовує, що дає змогу дієво реагувати та вживати заходи впливу до банків України.

Повноваження валютного регулювання мають добре законодавче підгрунтя і фактично НБУ може зобов'язати банки України виконувати будь-які обов'язки, які необхідні в тій чи іншій ситуації, наприклад в кризовій, в тій що ми переживаємо зараз.

2.2 Практика організації валютного контролю в банках (на прикладі АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»)

АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК», на прикладі якого ми розглядаємо практичні аспекти здійснення валютного контролю, є Банком з іноземним капіталом, що входить до групи Кредит Європа Банк Н.В. (CEB NV) заснованого у 1994 році та зареєстрованого за законодавством Королівства Нідерланди. Головний офіс Кредит Європа Банк Н.В. знаходиться в Амстердамі. Банк концентрує свою увагу на обслуговуванні юридичних осіб. Обслуговування валютних контрактів клієнт є одним з пріоритетних напрямків.

З метою здійснення функцій валютного контролю Банк розробив Внутрішні нормативні документи ВНД, які регламентують функції відповідних структурних підрозділів Банку та відповідають законодавству України та груповим стандартам, а саме:

- Положення Про валютний нагляд
- Положення про Відділ валютного контролю;
- Процедура «Порядок здійснення валютного нагляду за операціями фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати;
- Процедура «Порядок здійснення валютного нагляду за імпортними, капітальними, інвестиційними операціями клієнтів – юридичних осіб, власними операціями банку;
- Процедура «Порядок здійснення валютного нагляду за експортними

операціями клієнтів – юридичних осіб.

Також під час здійснення валютного контролю враховуються ВНД банку з питань управління ризиками такі як:

- Політика з запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;
- Правила фінансового моніторингу;
- Програма управління ризиками легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;
- Політика дотримання санкцій та обмежувальних заходів;
- Процеси з питань фінансового моніторингу;
- Політика управління комплаєнс- ризиком ;
- Положення про банківську та комерційну таємницю та заходи щодо її забезпечення;
- Декларація схильності до ризиків та інші.

Отже ми бачимо, що під час здійснення валютного контролю працівники відділу керуються не тільки ВНД, що стосуються валютного контролю, а й іншими ВНД Банку, оскільки запровадження Банком система управління ризиками працює в комплексі і необхідно дотримуватись законодавства з питань ПВК/ФТ тощо.

В Банку запроваджена внутрішньобанківська система управління ризиками, яка забезпечується трьома лініями захисту зображені на рис. 2.1.

Підрозділи першої лінії захисту здійснюють функції визначені ВНД Банку, приймають ризики в процесі своєї діяльності та несуть відповідальність за поточне управління цими ризиками, здійснюючи заходи з контролю.

Підрозділи другої лінії захисту забезпечують впевненість керівників Банку, що впроваджені першою лінією захисту заходи з контролю та управління ризиками розроблені та функціонують належним чином.

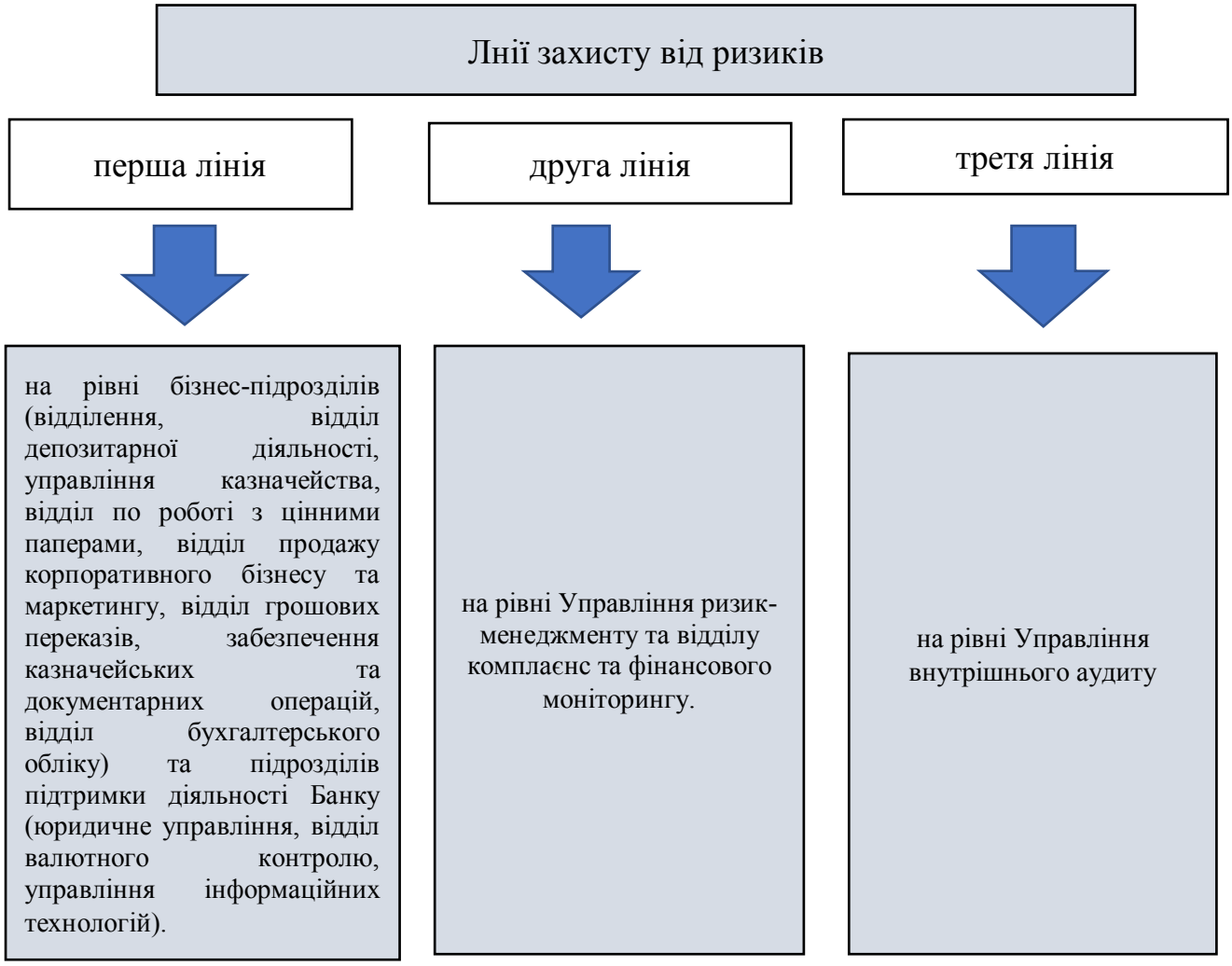

Рисунок 2.1 – Трьохлінійний захист від ризиків у АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»

Джерело: складено автором на основі джерела [25]

Управління внутрішнього аудиту здійснює незалежну оцінку ефективності діяльності першої та другої лінії захисту та загальну ефективність здійснення управління ризиками [25].

Відділ валютного контролю Банк розташував на першій лінії захисту та структурно підпорядкував начальнику операційного управління, який в свою чергу підпорядковується Голові Правління. Це забезпечує належний розподіл повноваження, дотримання трьох ліній захисту та дає можливість здійснювати належний внутрішній контроль та ескалацію підозр.

В Банку функції валютного контролю здійснюються в декілька, які ми пропонуємо розглянути на рис. 2.2.

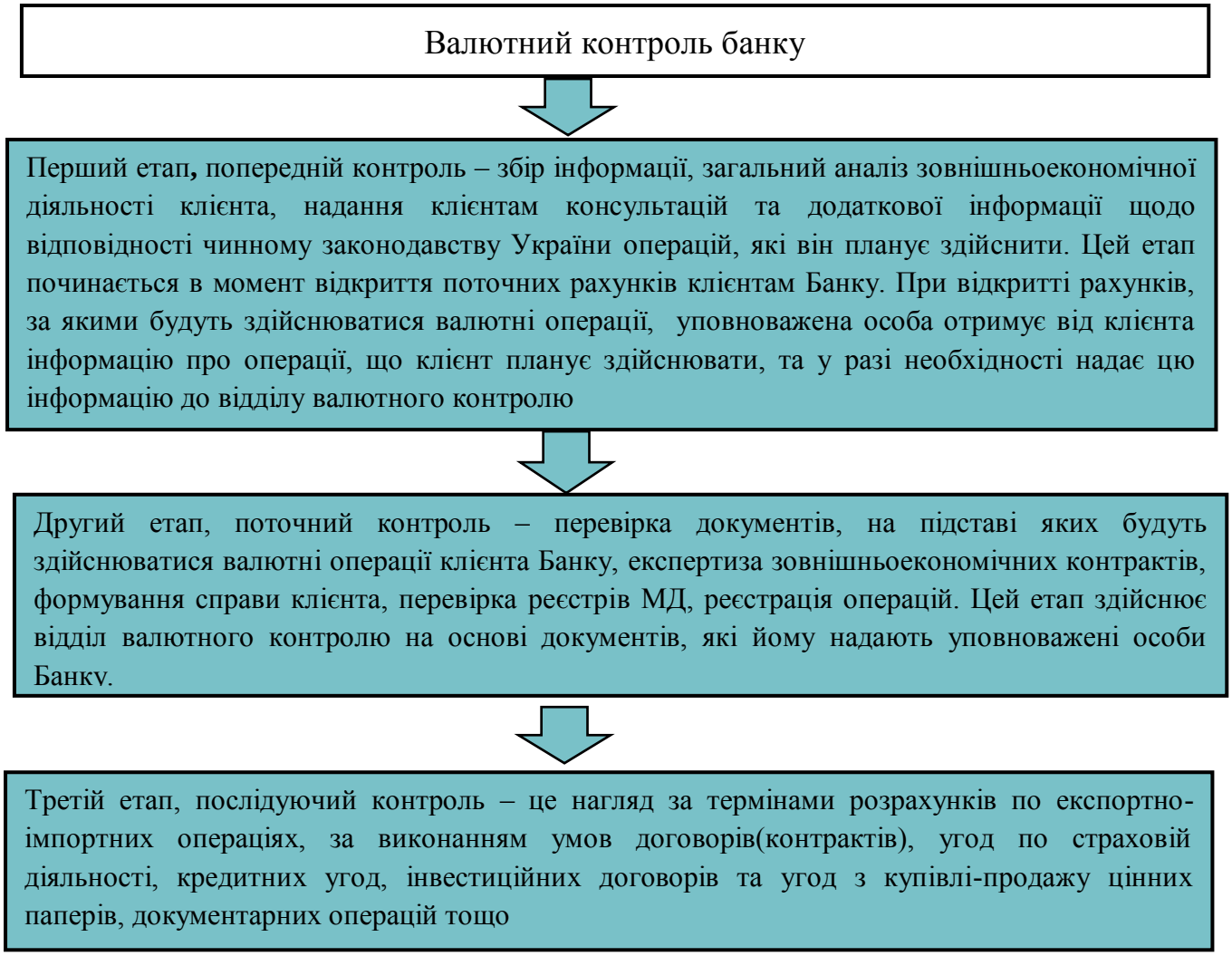

Рисунок 2.2 - Етапи здійснення валютного контролю в АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»

Джерело: складено автором на основі джерела [26]

До здійснення вказани єтапів валютного контролю Банк залучає наступних працівників:

- уповноважені особи (це працівники відділення, працівники управління продажів корпоративного бізнесу та інші працівник відповідальні за проведення належеної перевірки);
- працівник бек-офісів Банку;
- відділ валютного контролю;
- відділ комплаєнс та фінансового моніторнгу
- інші працівники.

Пропонуємо розглянути практику аналізу документів більш детально.

З метою виявлення та зменшення ризиків при проведенні імпортно-експортних операцій Банк практикує попереднє узгодження валютних операцій. Перевірка обгрунтованості, економічної доцільності (сенсу), законності, повноти реквізитів тощо, здійснюється до моменту виконання валютної операції, тобто в момент ініціювання, а найчастіше, клієнт навіть не створює документ в IFOBS, без попереднього узгодження з відділом валютного контролю. Тобто, клієнт до моменту ініціювання валютного платежу надає контракт, інвойс або будь-який інший документ на погодження Банку та чекає відповіді від Банку.

IFOBS це - система дистанційного обслуговування рахунку Клієнта – послуга, пов`язана з підготовкою та оформленням Клієнтом платіжних документів та інших документів, ідентифікацією їх електронним підписом, кодуванням інформації та передачею її до Банку засобами Інтернету.

Звісно Банк враховує чинне законодавство щодо спрощеної перевірки, але якщо воно не суперечить груповим стандартам материнського банку та відсутні індикатори підозрілих операцій.

Відділ валютного контролю перевіряє документи, економічну доцільність (сенс), законність, тобто здійснює всі заходи перевірки передбачені законодавством, в том числі перевірку щодо наявності в списках санкцій та інші заходи передбачені ВНД Банку.

Таким чином, отримавши позитивну відповідь клієнт має впевненість в тому, що не виникне проблем з платежом на дату сплати та не буде порушено строків за зобов'язаннями. Зменшуються ризики сплати на осіб, щодо яких застосовано санкції, тому що Банк має більше ресурсів для перевірки ніж клієнт, а клієнт отримує додаткову перевірку своїх документів.

Банк в свою чергу має впевненість, що вжито заходи щодо зменшення ризиків порушень законодавства у сфері валютного регулювання, з питань ПФК/ФТ та санкційного законодавства. Також це сприяє більшій задоволеності клієнтів.

Звісно Банк має право самостійно визначати додаткові заходи, використовуючи ризик-орієнтований підхід, де враховано ризик-профіль Банку, з

урахуванням його масштабу, специфіки клієнтів та їх фінансових операцій. Тому Банк, у разі необхідності може вимагає від клієнта додаткові документи/розьяснення тощо. Ці заходи інколи суворіші ніж за законодавством України, оскільки Банк також зобов'язаний дотримуватись стандартів материнського банку.

Як правило, Банк аналізує стандарти/вимоги та обирає той варіант, який є більш суворішим. Такими чином, Банк має змогу не порушувати законодавство України та законодавство країни материнського банку.

Розглянемо основні напрямки аналізу документів під час здійснення валютного контролю:

- зарахування коштів в іноземній валюті;
- контроль за власними зовнішньоекономічними операціями банку;
- контроль за операціями клієнтів з експорту товарів та послуг;
- контроль імпортних операцій;
- контроль операцій з отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів;
- контроль операцій, пов'язаних з іноземним інвестуванням;
- є-ліміти;
- контроль переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати.

Під час зарахування коштів в іноземній валюті на рахунки клієнтів, кошти зараховуються на підставі повідомлень, що надійшли до банку по системі SWIFT (Далі – Повідомлення SWIFT) , у яких обов'язково зазначені:

- для клієнтів– юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – найменування або прізвище та ім'я, номер рахунку отримувача і призначення платежу;
- для клієнтів – фізичних осіб, які не здійснюють підприємницької діяльності, – прізвище, ім'я та номер рахунку.

У разі, якщо в отриманому повідомленні SWIFT не зазначені найменування або прізвище та ім'я, та/або номер рахунку (для юридичної особи

або підприємця) або прізвище та/або ім'я, та/або номер рахунку (для фізичної особи) то Банк зараховує кошти в іноземній валюті на рахунок кредитових сум до з'ясування в іноземній валюті. Кошти на цьому рахунку можуть зберігатися протягом трьох робочих днів та у разі неможливості встановлення отримувача, Банк повертає кошти платникові.

Банк також може отримати повідомленні SWIFT в якому не заповнено графу "Призначення платежу" (немає посилання на договір або документ, на виконання якого від нерезидента-платника надійшли кошти в іноземній ва-люті) або в ній зазначена помилкова інформація чи виявлено неточності. В такому разі Банк звертається до банку, що обслуговує платника, та/або до отримувача для з'ясування цього реквізиту та зараховує кошти в іноземній валюті на рахунок отримувача після з'ясування ним відсутніх/неточних реквізитів.

У разі отримання повідомлення з усіма заповненими реквізитами Банк зараховує кошти в іноземній валюті на розподільчий рахунок юридичної особи або підприємця, або на поточний рахунок фізичної особи, відповідно до дати валютування, зазначеної в повідомленні SWIFT, або наступного за днем отримання виписки з кореспондентського рахунку від банку-кореспондента.

У випадку зарахування коштів на розподільчий рахунок, на поточний рахунок клієнта кошти зараховуються без його доручення не пізніше ніж на наступний банківський день після дня їх зарахування на розподільчий рахунок. Зазначена вимога не поширюється на кошти, які згідно із законодавством України підлягають продажу на валютному ринку України.

У разі надходження від банку платника або банків-кореспондентів повідомлення про відкликання коштів Банк може списати кошти, що зараховані на розподільчий рахунок або рахунок кредитових сум до з'ясування, та переказати їх платникові за призначенням.

Якщо ж кошти вже були зараховані на поточний рахунок клієнта, то повернення вже здійснюється у визначеному законодавством порядку.

Контроль за власними зовнішньоекономічними операціями Банку здійснюється наступним чином:

Підрозділи, які є ініціаторами проведення зовнішньоекономічної операції (придбання комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, оплата періодичних видань, за розміщення реклами, послуг міжнародних платіжних систем, міжнародних систем зв'язку, інформаційної агенції Refinitiv, за участь в семінарах, конференціях, навчання тощо) отримують від контрагентів-нерезидентів первинні документи (договори, рахунки-фактури, інвойси тощо), які є підставою для перерахування коштів у іноземній або національній валюті за межі України на користь юридичної особи-нерезидента (надалі у цьому розділі – нерезидент), та надають Відділу валютного контролю оригінали цих документів. Копії документів зберігаються в Відділі бухгалтерського обліку.

У разі, якщо зовнішньоекономічний договір укладається з нерезидентом, що діє на підставі доручення від іншого нерезидента, то обов'язкова наявність документів, підтверджуючих повноваження цієї третьої особи нерезидента у взаємовідносинах (належним чином оформлена довіреність, договір комісії чи доручення тощо).

Якщо у зовнішньоекономічних відносинах між Банком та контрагентом-нерезидентом передбачається участь третьої особи-нерезидента, то до пакету документів додаються відповідні підтвердні документи (угоди між нерезидентами, наприклад, про відступлення права вимоги, переведення боргу тощо).

Підрозділи, які ініціюють оплату, несуть відповідальність за надання у стро-ки, визначені Постановою НБУ "Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті", документів, що підтверджують фактичне отримання товарів, робіт або послуг (акт виконаних робіт/наданих послуг, акт приймання передачі товарів).

Контроль за операціями клієнтів з експорту товарів та послуг визначається в Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, затвердженої Постановою Правління Національного банку України № 7 від 02.01.2019р [27].

Для здійснення контролю Банк здійснює наступні заходи:

- вимагає від клієнтів надання повної інформації про експортну операцію для здійснення нагляду за своєчасністю розрахунків;
- реєструє експортну операцію у Модулі (реєстрація здійснюється після одержання реєстру митних декларацій або після надходження коштів за цією операцією від нерезидента);
- надає інформацію НБУ, у разі порушення строків розрахунків за експортною операцією відповідно до Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, затвердженої Постановою Правління Національного банку України № 7 від 02.01.2019р. [27].

Виручка резидентів, крім інвесторів (представництв іноземних інвесторів на території України) за угодами про розподіл продукції, контроль за своєчасністю розрахунків яких не здійснюється зараховується на їх рахунки в Банку у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше встановленого законодавством України строку з дати оформлення МД на продукцію, що експортується, а в разі експорту робіт, послуг – з моменту підписання акту, рахунку (інвойсу) або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання транспортних, страхових послуг.

У разі надходження від нерезидента коштів на користь резидента або, якщо резидент зазначений у реєстрі МД, Банк вимагає від останнього копії таких документів, як договори з нерезидентом, акти та інші документи, що підтверджують здійснення експорту продукції, виконання робіт (надання послуг), здійснення експорту прав інтелектуальної власності. Клієнти резиденти зобов'язані надавати до Банку копії зазначених документів (або електронні копії, зроблені з оригіналів документів та мають електронний підпис, після чого зберігаються в електронному архіві банку) не пізніше наступного робочого дня, починаючи з дня зарахування на розподільчий рахунок коштів, що надійшли на користь резидентів, та до кінця календарного місяця з моменту надходження до

Банку реєстру експортних МД.

Відлік законодавчо встановленого строку розрахунків Банк починає з дати оформлення МД або підписання акту, рахунку (інвойсу) або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, послуг.

Банк завершує здійснення валютного контролю за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків у наступних випадках:

- сума незавершених розрахунків за операцією з експорту товарів не перевищує незначної суми. У разі здійснення розрахунків за експорт товарів в іноземній валюті сума незавершених розрахунків за операцією з експорту товарів визначається за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату останньої події за відповідною операцією (остання дата надходження грошових коштів, дата поставки товару, дата зарахування зустрічних однорідних вимог);
- вимоги не застосовуються до операцій з експорту товарів у разі дроблення операцій з експорту товару або дроблення валютних операцій:
- у разі експорту товару – після зарахування на поточний рахунок резидента в банку грошових коштів, що надійшли від нерезидента за товар (уключаючи кошти, переказані резидентом із власного рахунку, відкритого за кордоном, якщо розрахунки за експорт товару здійснювалися через рахунок резидента, відкритий за кордоном, та резидентом подано документи іноземного банку, які підтверджують зарахування коштів від нерезидента за товар);
- у разі заміни кредитора в зобов’язанні за операцією з експорту товарів – після зарахування на поточний рахунок резидента – нового кредитора в банку грошових коштів, що надійшли від нерезидента боржника за поставлений резидентом – первісним кредитором товар, та за наявності документів про заміну кредитора в зобов’язанні за операцією з експорту товарів.

Додатковою підставою для зняття експортної операції з контролю, крім зарахування виручки, може бути:

- повідомлення інших банків/уповноважених осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на здійснення тимчасової адміністрації/ ліквідаторів банків/юридичних осіб, які утворилися внаслідок ліквідації банків за рішенням власників, про зарахування грошових коштів на поточний рахунок резидента, що відкритий у цьому банку/банку, що ліквідовується/банку, що ліквідований за рішенням власників, що надійшли від нерезидента за товар або як повернення коштів від нерезидента (у повідомленні зазначаються вся наявна в реквізитах платежу інформація, номер і дата договору, сума платежу – у тій частині, у якій відомості передаються банку);
- повідомлення від органу валютного нагляду, що здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства, про те, що немає порушень граничних строків розрахунків за операцією резидента з експорту, імпорту товарів, про яку банком надавалась інформація Національному банку;
- закриття всіх рахунків клієнта резидента в банку разом із повідомленням Національному банку.

Банк приймає документи про припинення зобов'язань за операціями з екс-порту товарів зарахуванням зустрічних однорідних вимог у разі дотримання сукупності таких умов:

- вимоги випливають із взаємних зобов'язань між резидентом і нерезидентом, які є контрагентами за цими операціями;
- вимоги однорідні;
- строк виконання за зустрічними вимогами настав або не встановлений, або визначений моментом пред'явлення вимоги;
- між сторонами не було спору щодо характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання.

У разі запровадження Національним банком заходу захисту у вигляді обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті, Банк не має

права завершити здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операцією з експорту товарів на підставі документів про припинення зобов’язань зарахуванням зустрічних однорідних вимог:

- в іноземній валюті 1 групи Класифікатора іноземних валют і банківських металів, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 04 лютого 1998 року № 34 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 19 квітня 2016 року № 269) (зі змінами) (незалежно від суми операції);
- в інших валютах (якщо загальна сума зобов’язань, що припиняються зарахуванням в межах одного договору щодо експорту товарів, перевищує в еквіваленті 500 000 євро за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на дату припинення зо-бов’язань зарахуванням однорідних зустрічних вимог).

Вимоги не поширюються на випадки завершення здійснення валютного нагляду в разі припинення зобов’язань зарахуванням зустрічних однорідних вимог за операціями операторів телекомунікацій з оплати міжнародних телекомунікаційних послуг (міжнародного роумінгу та пропуску міжнародного трафіка).

Зменшення суми грошових коштів, які мають надійти на користь резидента від нерезидента як оплата за експорт товару допускається за умови, якщо протягом виконання зобов'язань за договором:

- відбувається перегляд ціни товарів у зв'язку з невідповідністю їх кількісних та/або якісних характеристик умовам договору – на суму недопоставлених (недоотриманих) та/або неякісних товарів. Рішення про таку невідповідність приймається Міжнародним комерційним арбітражним судом чи Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті або іншим органом, уповноваженим розглядати спори або засвідчувати таку невідповідність згідно з правилами чи звичаями країни розташування сторони договору або третьої країни відповідно до

умов договору;

- відбувається перегляд ціни товарів унаслідок дій форс-мажорних обставин, що призвели до зміни кількісних та/або якісних характеристик товару – на суму недопоставлених (недоотриманих) та/або неякісних товарів. Зміна ціни товару має бути підтверджена Торгово-промисловою палатою або іншим уповноваженим органом (експертною організацією) згідно з правилами чи звичаями країни розташування сторони договору або третьої країни відповідно до умов договору;
- товари знищено, конфісковано, зіпсовано, украдено, загублено – на суму їх вартості (якщо право власності на товар відповідно до умов договору належить резидентові). Наявність таких обставин має бути підтверджена органами, уповноваженими здійснювати таке підтвердження згідно із законодавством країни, на території якої сталися такі події;
- відбувається повне або часткове повернення резиденту товару, що був поставлений нерезиденту за експортним договором, у зв'язку з повним або частковим невиконанням сторонами взаємних зобов'язань за експортним договором – на суму вартості такого товару, оформленого МД типу ІМ-40 "Імпорт", ІМ-41 "Реімпорт", ІМ-51 "Переробка на митній території", ІМ-75 "Відмова на користь держави", ІМ-76 "Знищення або руйнування" та за наявності відповідної інформації в реєстрі МД;
- здійснюється оподаткування виконаних резидентами для нерезидентів робіт (наданих послуг) за межами України – на суму сплачених податків. Здійснення такого оподаткування має бути підтверджено поясненнями (інформацією, документами). Банк має право також вимагати в резидента підтвердження податкового органу країни нерезидента щодо сплати відповідної суми податків;
- відбувається оплата нерезидентом фізичній особі – резиденту, яка перебуває у відрядженні за кордоном з метою виконання зобов'язань за експортним договором резидента – суб'єкта господарської діяльності, коштами в готівковій іноземній валюті експлуатаційних витрат, пов'язаних з

обслуговуванням транспортного засобу, який належить резидентові – стороні договору (орендується, фрахтується ним) і використовується за кордоном з метою виконання зобов'язань останнього за цим договором– на суму використаних коштів. Отримання від нерезидента готівкової іноземної валюти на експлуатаційні витрати, пов'язані з обслуговуванням транспортного засобу резидента за кордоном, та використання цих коштів на зазначені цілі має бути підтверджено відповідними документами;

- відбувається зміна умов експортного договору, за яким банком здійснюється валютний нагляд, унаслідок чого виконання нерезидентом зобов'язань за експортним договором резидента здійснюється шляхом поставки товару – на суму зобов'язань, які виконуються шляхом поставки товару. Наявність таких обставин має бути підтверджена копією документа, згідно з яким унесені зміни до відповідного експортного договору.

Банк знімає з контролю експортну операцію, якщо взаємні зобов'язання за експортним договором частково або повністю не виконані та відбувається часткове або повне повернення резиденту продукції, що була поставлена ним нерезиденту за договором, на підставі інформації про зазначену операцію в реєстрі МД (яка оформляється з використанням МД типу ІМ-40 "Імпорт", ІМ-41 "Реімпорт", ІМ-75 "Відмова на користь держави", ІМ-76 "Знищення або руйнування"). Якщо немає інформації про зазначену операцію в реєстрі МД, то додатковою підставою для зняття експортної операції резидента з контролю може бути повідомлення митного органу, а також засвідчена в установленому законодавством України порядку копія зазначеної МД, що отримані на запит цього резидента.

Контроль за імпортними операціями клієнтів визначається Інструкцією про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, затвердженої Постановою Правління Національного банку України № 7 від 02.01.2019 р [27].

У разі перерахування резидентом коштів на користь нерезидента Банк

вимагає від клієнта договір з нерезидентом, акти що підтверджують здійснення імпорту продукції, виконання робіт (надання послуг), та інші документи, що необхідні банку для здійснення нагляду за своєчасністю розрахунків за імпортними операціями його клієнтів. Електронні копії документів можуть подаватися засобами програмно-технічного комплексу "IFOBS" та повинні залишатися в Банку на зберіганні в електронному архіві. Копії документів у паперовій формі засвідчуються підписом резидента (для юридичних осіб – підписом уповноваженої особи) і відбитком його печатки (за наявності) і залишаються в банку на зберіганні у справі клієнта про-тягом строку, визначеного в Переліку документів, що утворюються в діяльності Націо-нального банку України та банків України, із зазначенням строків зберігання, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 08.12.2004 N 601, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 24.12.2004 за N 1646/10245 [29].

Якщо резидент здійснює авансовий платіж (попередню оплату) у будь-якій формі або Банк здійснює платіж на користь нерезидента при застосуванні розрахунків у формі документарного акредитива, або Банк за дорученням резидента здійснює пла-тіж на підставі оформленої МД, інформація про яку відсутня у реєстрах МД, то банк фіксує дану операцію в Модулі.

Відлік законодавчо встановленого строку розрахунків за імпортною операцією починається з дати здійснення платежу на користь нерезидента. При застосуванні розрахунків у формі документарного акредитива моментом здійснення платежу на користь нерезидента вважається дата списання коштів з рахунку Банку.

Банк завершує здійснення валютного контролю за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків:

- якщо сума незавершених розрахунків за операцією з імпорту товарів не перевищує незначної суми. У разі здійснення розрахунків за імпорт товарів в іноземній валюті сума незавершених розрахунків за операцією з імпорту товарів визначається за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату

останньої події за відпо-відною операцією (остання дата платежу грошових коштів, дата поставки товару, дата зарахування зустрічних однорідних вимог).

Вимоги не застосовуються до операцій з імпорту товарів у разі дроблення валютних операцій:

- у разі імпорту продукції, яка ввозиться в Україну, – після отримання інформації з реєстру МД про здійснення поставки за імпортною операцією з оформленням МД типу ІМ-40 "Імпорт", ІМ-41 "Реімпорт", ІМ-51 "Переробка на митній території", ІМ-72 "Безмитна торгівля", ІМ-75 "Відмова на користь держави", ІМ-76 "Знищення або руйнування" (якщо продукція згідно із законодавством України підлягає митному оформленню) або після пред'явлення резидентом документа (крім МД), який використовується для митного оформлення продукції (якщо на продукцію, що імпортується, згідно із законодавством України не оформляється МД);

- у разі імпорту робіт, послуг, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі), – після пред'явлення резидентом акту, рахунку (інвойсу) або іншого документа, який згідно з умовами договору засвідчує виконання нерезидентом робіт, надання послуг, передавання прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі);

- у разі імпорту товару без увезення його на територію України – після пред'явлення резидентом документа, який засвідчує виконання нерезидентом усіх покладених на нього імпортним договором зобов'язань щодо здійснення поставки товару нерезидентом на користь цього резидента та після зарахування грошових коштів від нерезидента на поточний рахунок резидента в банку в разі продажу нерезиденту товару за межами України (включаючи кошти, переказані резидентом із власного рахунку, відкритого за кордоном, якщо розрахунки за продаж нерезиденту товару за межа-ми України здійснювалися через рахунок

резидента, відкритий за кордоном, та резидентом подано документи іноземного банку, які підтверджують зарахування коштів від нерезидента за товар) або подання документів, що підтверджують використання резидентом товару за межами України на підставі договорів (контрактів, угод), інших форм документів, що застосовуються в міжнародній практиці та можуть уважатися договором;

- повідомлення інших банків/ліквідаторів банків/уповноважених осіб ФГВФО на здійснення тимчасової адміністрації/юридичних осіб, які утворилися внаслідок ліквідації банків за рішенням власників, про надходження реєстру МД за цією операцією резидента (у повідомленні зазначаються номер і дата реєстру, уся наявна в реєстрі інформація про операцію резидента, а також вартість продукції в тій частині, у якій відомості передаються банку);

- повідомлення митного органу, засвідченого підписом його керівника (заступника керівника), а також засвідченої в установленому відповідно до законодавства України порядку копії ввізної МД, що отримані на письмовий запит резидента (для завершення здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків за операцією з імпорту товару в разі зміни умов бартерного договору, що передбачає заміну зобов'язань резидента з постачання товару на зобов'язання щодо оплати товару нерезидентові повністю або частково в грошовій формі);

- документів, що підтверджують поставку продукції на користь резидента – реципієнта (одержувача) міжнародної технічної допомоги відповідно до міжнародних договорів України.

Документів про припинення зобов'язань за операціями з імпорту товарів зарахуванням зустрічних однорідних вимог у разі дотримання сукупності таких умов:

- вимоги випливають із взаємних зобов'язань між резидентом і

нерезидентом, які є контрагентами за цими операціями;

- вимоги однорідні; строк виконання за зустрічними вимогами настав або не встановлений, або визначений моментом пред'явлення вимоги;
- між сторонами не було спору щодо характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання.
- закриття всіх рахунків клієнта резидента в банку разом із повідомленням Національному банку;
- повідомлення від органу валютного нагляду, що здійснює валютний на-гляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства, про те, що немає порушень граничних строків розрахунків за операцією резидента з імпорту товарів, про яку банком надавалась інформація Національному банку.

Зменшення суми вартості товарів, що імпортуються, допускається за умови, якщо протягом виконання зобов'язань за договором:

- відбувається перегляд ціни товарів у зв'язку з невідповідністю їх кількісних та/або якісних характеристик умовам договору – на суму недопоставлених (недоотриманих) та/або неякісних товарів. Рішення про таку невідповідність приймається Міжнародним комерційним арбітражним судом чи Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті або іншим органом, уповноваженим розглядати спори або засвідчувати таку невідповідність згідно з правилами чи звичаями країни розташування сторони договору або третьої країни відповідно до умов договору;
- відбувається перегляд ціни товарів унаслідок дій форс мажорних обста-вин, що призвели до зміни кількісних та/або якісних характеристик товару, – на суму недопоставлених (недоотриманих) та/або неякісних товарів. Зміна ціни товару має бути підтверджена Торгово-промисловою палатою або іншим уповноваженим органом (експертною організацією) згідно з правилами чи звичаями країни

розташування сторони договору або третьої країни відповідно до умов договору;

- товари знищено, конфісковано, зіпсовано, украдено, загублено – на суму їх вартості (якщо право власності на товар відповідно до умов договору належить резидентові). Наявність таких обставин має бути підтверджена органами, уповноваженими здійснювати таке підтвердження згідно із законодавством країни, на території якої сталися такі події;
- відбувається повернення сплачених імпортером коштів повністю або частково – на суму цих коштів.

Контроль операцій з отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів, а саме обслуговування кредитів (позик, поворотної фінансової допомоги) в іноземній валюті, одержаних резидентами від нерезидентів, здійснюється відповідно до вимог "Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками", затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. №6 [30].

Резидент має право звернутися до Банку до фактичного проведення валютних операцій за договором через цей банк, якщо Національний банк України уперше повідомляється про договір або для зміни резидентом банку, у якому відкрито рахунок для грошових розрахунків (платежів) за договором, а також для внесення змін до відомостей щодо договору, які містяться в Інформаційній системі.

Клієнти банку здійснюють переведення відповідного договору на обслуговування до Банку на підставі письмового звернення, яке має бути зареєстровано згідно з внутрішнім положенням з організації діловодства. Це письмове звернення має містити дозвіл клієнта на отримання інформації про стан розрахунків за операціями, визначеними цим розділом, від банку, через який здійснювалися розрахунки за цим договором.

У разі звернення клієнта Банк не пізніше третього робочого дня з дня отримання письмового звернення клієнта зобов'язаний звернутися до банку, через який здійснювалися розрахунки за цими операціями, для отримання всієї наявної в нього інформації про стан розрахунків клієнта за цими операціями за підписом уповноваженої особи банку.

Обмін інформацією між банками, між банком і ліквідатором банку здійснюється засобами електронної пошти Національного банку.

Для внесення до Інформаційної системи повідомлення стосовно договору (змін до договору) резидент позичальник подає до Банку повідомлення про договір (повідомлення про зміни до договору) згідно ВНД банку або у вільному вигляді з зазначенням всіх даних згідно переліку, що визначений в Додатку до "Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов’язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками", затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. №6 на паперовому носії чи у вигляді електронного документа і оригінал/копію договору (разом з оригіналами/копіями інших додаткових угод/договорів, документів, які стосуються реалізації договору та здійснення валютних операцій за договором). Копії документів можуть створюватися резидентом позичальником у паперовій або електронній формі. Документи, які складені іноземною мовою, подаються резидентом позичальником разом з їх перекладом на українську мову, засвідченим підписом перекладача (справжність підпису перекладача засвідчується нотаріально) або нотаріусом (не потребують перекладу документи, текст яких викладено одночасно іноземною та українською мовами) [30].

Відділ валютного контролю перевіряє правильність оформлення резидентом-позичальником повідомлення, його відповідність умовам договору з нерезидентом та повноту поданих резидентом-позичальником для реєстрації договору (змін до договору) підтвердних документів, а також відповідність умов договору встановленому законодавством України порядку отримання резидентами кредитів від нерезидентів.

Під час проведення такої перевірки працівник Відділу валютного контролю зо-бов’язаний забезпечити відповідність операції нормам валютного законодавства, в тому числі "Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті" затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. №5 [21].

Відділ валютного контролю забезпечує всебічний аналіз та перевірку документів (інформації) про фінансові операції (наміри здійснення фінансових операцій) резидента-позичальника та відомостей про учасників фінансових операцій, відповідно до "Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції" затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 №8 [31].

Банк повертає повідомлення та інші отримані документи резиденту-позичальнику із зазначенням підстави повернення у разі виявлення:

- невідповідності поданих документів установленим законодавством України вимогам;
- ознак здійснення ризикової діяльності / підозр, що характер або наслідки фінансових операцій можуть нести реальну або потенційну небезпеку використання уповноваженого банку з метою вчинення кримінальних правопорушень.

Відділу валютного контролю у разі звернення резидента, щодо намірів використовувати відкритий в Банку рахунок, як рахунок для грошових розрахунків (платежів) за договором та у разі надання документів/інформації щодо такого договору (з урахуванням у разі їх наявності інших додаткових угод/договорів, документів, що стосуються реалізації договору та здійснення операцій за договором) після погодження обслуговування даних операцій Відділом валютного контролю у строк, що не перевищує п'яти робочих днів після дати такого звернення (але не пізніше дня проведення валютної операції за таким договором вперше через цей банк), надати повідомлення про відповідний договір Національному банку за допомогою Інформаційної системи.

Працівник Відділу валютного контролю має забезпечити надання до

Інфор-маційної системи повідомлення щодо кожного договору, операції за яким між резидентом-позичальником (новим боржником) та нерезидентом-кредитором здійснюються через рахунок для грошових розрахунків (платежів) за договором, відкритий в Банку.

У разі, коли кілька резидентів є позичальниками (новими боржниками) в межах одного договору, надаються повідомлення про договір до Інформаційної системи окремо в розрізі кожного такого резидента (в обсязі частки кредиту, яка цим резидентом одержується/підлягає поверненню нерезиденту-кредитору), крім випадку, коли всі грошові розрахунки (платежі) між резидентами-позичальниками (новими боржниками) та нерезидентом-кредитором за договором мають здійснюватися через одного резидента, уповноваженого на це резидентами-позичальниками (новими боржниками).

Якщо при обслуговуванні операцій за кредитним договором виникає необхідність зміни суми та валюти кредиту, строку погашення, процентної ставки, іншої інформації, зазначеної в обліковому записі, клієнти Банку повинні надати відповідні документи для внесення змін до облікового запису.

Працівник Відділу валютного контролю зобов'язаний забезпечити відповідність інформації, що надається ним до Інформаційної системи, наявній в нього інформації/документам щодо договору (операцій щодо договору).

Працівник Відділу валютного контролю не пізніше робочого дня, наступного за днем унесення до Інформаційної системи облікового запису (змін/коригувань до облікового запису), який відповідає договору (на підставі інформації щодо договору, яка була надана Банком до Інформаційної системи), надсилає резиденту-позичальнику (новому боржнику) за договором письмове повідомлення (документ в електронній або паперовій формі) про внесення до Інформаційної системи відповідної інформації з випискою з Інформаційної системи. Виписка з інформаційної системи має бути засвідчена підписом уповноваженої особи Банку.

Обслуговування операцій за договором здійснюється лише за наявності облікового запису в Інформаційній системі. Працівник Відділу валютного контролю

погоджує шляхом проставляння візи валютного контролю платіжні операції за договором в разі їх відповідності умовам договору та здійснює нагляд за відповідністю обсягів перерахованої нерезиденту іноземної валюти обсягам фактично одержаного резидентом кредиту/позики з урахуванням сплати процентів за його користування, комісій тощо.

Контроль операцій, пов'язаних з іноземним інвестуванням, тобто валютний нагляд за проведенням клієнтами Банку резидентами та нерези-дентами валютних операцій, пов'язаних з інвестиційною діяльністю в Україні, здійснюється на підставі вимог "Положення про заходи захисту та визначення порядку здійс-нення окремих операцій в іноземній валюті", затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. №5 [25], Закону України "Про валюту і валютні операції" від 21.06.2018 р.,№ 2473-VIII із змінами та доповненнями [9].

Розрахунки за операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іно-земними інвесторами прибутків, доходів (уключаючи дивіденди) та інших коштів, одержаних у результаті здійснення іноземних інвестицій, проводяться у гривнях та/або іноземній валюті 1 та/або 2 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів.

Іноземні інвестиції в Україну в грошовій формі дозволяється здійснювати в гривнях та іноземній валюті 1 та 2 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів.

Банк здійснює відповідно до законодавства України зарахування на інвестиційний рахунок іноземної валюти, перерахованої із-за кордону іноземним інвестором юридичною особою для здійснення іноземної інвестиції в Україні, виключно через розподільчий рахунок.

Розрахунки за об'єкти інвестування здійснюються виключно через рахунки, відкриті в обслуговуючих банках. Порядок іноземного інвестування регулюється нормативно-правовими актами НБУ.

При здійсненні операцій з купівлі та перерахування коштів з метою повернення резидентом інвестиції, внесеної іноземним інвестором, та прибутків, доходів, інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної

діяльності в Україні, а також перерахування на зазначені цілі коштів в іноземній валюті (не придбані на МВРУ та не отримані як кредит від банку) працівник Відділення/ Уповноважена особа отримує від клієнта документи, на підставі яких здійснюються операції та передає їх до Відділу валютного контролю.

Працівник Відділу валютного контролю перевіряє документи на відповідність валютному законодавству та погоджує операцію шляхом накладання візи валютного контролю на платіжних документах.

Банк за операціями клієнта – іноземного інвестора в національній валюті зобов'язаний попередньо зарахувати кошти в гривні (крім одержаних від продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України), що надходять цьому клієнту, на окремий аналітичний рахунок балансового рахунку:

- 2603 "Розподільчі рахунки суб'єктів господарювання" – за операціями іноземного інвестора – юридичної особи (крім іноземного банку);
- 2942 "Кошти в розрахунках фізичних осіб" – за операціями іноземного інвестора – фізичної особи.

Працівник Відділу валютного контролю звертається до уповноважених осіб з метою отримання документів, що підтверджують відповідність операції в національній валюті іноземного інвестора режиму функціонування інвестиційного рахунку. Операції в національній валюті щодо повернення іноземної інвестиції, а також прибутків, доходів, інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної діяльності в Україні, мають бути підтверджені документами, визначеними у відповідному нормативно-правовому акті Національного банку України, що регулює порядок та умови торгівлі іноземною валютою (крім заяви про купівлю іноземної валюти).

У разі відсутності цих документів працівник Відділу валютного контролю надає розпорядження повернути кошти відправникові.

Строк обліку коштів у гривні, що надходять на користь іноземних інвесторів, на рахунку, зазначеному в абзаці першому цього пункту, не може перевищувати трьох робочих днів.

З метою виконання додаткового контролю налагоджено автоматичне зараху-вання на окремі аналітичні рахунки (2603, 2942) коштів в гривні, що надходять на інвестиційні рахунки.

З допомогою програмного забезпечення Е-ліміти, Національний банк надає дозвіл резидентам/нерезидентам/іноземним інвесторам на здійснення купівлі іноземної валюти/переказ коштів в іноземній валюті/гривні за кордон/на поточний рахунок нерезидента – юридичної особи, відкритий в Україні (крім інвестиційного рахунку), з дотриманням лімітів установлених згідно розділу IX Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. №5.

Відділу валютного контролю зобов'язаний здійснювати валютні операції резидентів, що зазначені :

- фізичній особі резиденту дозволяється здійснювати валютні операції з переказу коштів з України / на поточні рахунки нерезидентів – юридичних осіб, відкриті в Україні (крім інвестиційних рахунків), з метою викнання власних зобов'язань перед нерезидентом за договором страхування життя / зі здійснення інвестиції за кордон / розміщення коштів на власному рахунку за межами України / надання нерезиденту позики (поворотної фінансової допомоги) в іноземній валюті протягом календарного року на загальну суму, що не має перевищувати в сукупності 200 000,00 євро включно (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті / гривні за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату здійснення відповідної операції);
- резиденту (юридичній особі / фізичній особі – підприємцю) дозволяється здійснювати валютні операції з метою здійснення його господарської діяльності з переказу коштів з України / на поточні рахунки нерезидентів – юридичних осіб, відкриті в Україні (крім інвестиційних рахунків), протягом календарного року на загальну суму,

що не має перевищувати в сукупності 2 000 000,00 євро включно (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті / гривні за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату здійснення відповідної операції);

- резиденту (юридичній особі / фізичній особі - підприємцю) дозволяється протягом одного дня здійснювати валютні операції з купівлі безготівкової іноземної валюти без підтвердження наявності підстав/зобов'язань для їх проведення на загальну суму, що не має перевищувати в сукупності 200 000,00 євро включно (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату здійснення відповідної операції) [21].

Виключенням є (за виключеннями, що визначені в пункті 90 розділу IX. Ліміти.).

Цей пункт говорить про те, що Ліміт, передбачений у пункті 89 розділу IX цього Положення, не поширюється на такі операції резидентів (юридичних осіб / фізичних осіб - підприємців):

- власні операції банків;
- поточні валютні операції (крім операцій за договорами дарування, зі сплати премій, бонусів, призів, матеріальної допомоги);
- операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, поруками, заставою, а також операції з відшкодування резидентом-боржником коштів нерезиденту-гаранту (поручителю), який виконав забезпечене гарантією/порукою зобов'язання резидента-боржника перед нерезидентом кредитором.

Резидент (ініціатор Валютної операції) для проведення Валютної операції звертається до банку, у якому він має відкритий власний поточний рахунок, та подає відповідні документи, що підтверджують Валютну операцію, з урахуванням вимог Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції

затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. №8 [30].

Відділ валютного контролю за умови відповідності поданих ре-зидентом (ініціатором) документів (інформації) вимогам законодавства України до проведення валютної операції надсилає до Національного банку запит в електронному вигляді засобами АІС "Е-ліміти" для перевірки ліміту клієнта та внесення інформації про Валютну операцію до АІС "Е-ліміти".

Запит містить таку інформацію:

1) відомості щодо резидента (ініціатора Валютної операції):
   - прізвище, ім’я, по батькові (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків (крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті/запис в електронному безконтактному носії або в паспорті проставлено слово "відмова"), серія (за наявності) та номер паспорта, дата народження – для резидентів – фізичних осіб;
   - повне найменування, ідентифікаційний код юридичної особи за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (код за ЄДРПОУ) – для резидентів – юридичних осіб.
2) відомості щодо мети проведення Валютної операції резидента:
   - розміщення коштів на власному рахунку за межами України;
   - здійснення інвестиції за кордон;
   - надання нерезиденту позики, кредиту, поворотної фінансової допомоги.
3) відомості щодо суми Валютної операції:
   - найменування іноземної валюти/гривні, у якій здійснюється переказ;
   - сума операції в одиниці цієї іноземної валюти/гривні.
4) відомості щодо отримувача переказу коштів за кордоном та реквізитів його рахунку:
   - найменування/прізвище, ім’я, по батькові (за наявності) отримувача

переказу;

- країна місцезнаходження/постійного місця проживання отримувача переказу;
- найменування та країна місцезнаходження іноземної фінансової установи, де відкрито рахунок отримувача переказу.
- Відділ валютного контролю має право здійснити Валютну опе-рацію виключно після отримання від Національного банку засобами АІС "Е-ліміти" Повідомлення та не пізніше наступного робочого дня після дня отримання банком цього Повідомлення.

Відділ валютного контролю зобов’язаний надіслати електронний запит до АІС "Е-ліміти" для анулювання Повідомлення не пізніше другого робочого дня після дня отримання Повідомлення якщо валютна операція не була вчасно проведена.

У разі повернення переказу, за яким було отримано Повідомлення, відділ валютного контролю подає електронний запит до АІС "Е-ліміти" для анулювання Повідомлення протягом п’яти робочих днів із дня отримання від резидента (ініціатора Валютної операції) письмової заяви (листа) про повернення платежу.

Відділ валютного контролю в довільній формі доводить до відома резидента – ініціатора Валютної операції інформацію про надсилання Національним банком Повідомлення або його анулювання шляхом надання інформації такому резиденту з АІС "Е-ліміти", яка містить відомості про цього резидента, Валютну операцію (мету, суму цієї операції, отримувача переказу), дату (день) і номер отримання банком Повідомлення та (у разі анулювання) причини анулювання Повідомлення.

Відповідальний працівник Відділу валютного контролю за письмовим запитом резидента зобов'язаний надати інформацію з АІС "Е-ліміти" протягом п'яти робочих днів із дня отримання такого запиту. Запит резидента на отримання інформації з АІС "Е-ліміти" підлягає зберіганню в банку.

Контроль за здійсненням і виплатою переказів в іноземній валюті фізичним особам резидентам і нерезидентам за поточними валютними

неторговельними операціями здійснюється відповідно до вимог "Положення про здійснення операцій з валютними цінностями", затвердженого Постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. №2 [11].

До переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями належать:

- оплата витрат іноземним судовим, слідчим, нотаріальним та іншим повноважним органам (у тому числі сплата податків, зборів інших обов'язкових платежів), витрат іноземних адвокатів у разі порушення справ за кордоном, у яких позивачем або відповідачем є фізична особа;
- оплата витрат на лікування в медичних закладах іншої держави, а також на оплату витрат на транспортування хворих;
- оплата витрат на навчання і стажування в навчальних закладах іншої держави, витрат на проведення тестів, іспитів тощо;
- оплата участі в міжнародних симпозіумах, семінарах, конференціях, конгресах, виставках, ярмарках, культурних і спортивних заходах, а також інших міжнародних зустрічах, що відбуваються на територіях іноземних країн;
- оплата витрат на придбання літератури та передплатних видань, що видаються за кордоном;
- оплата зборів (мита) за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, уключаючи оплату послуг, які надаються патентними відомствами інших країн, і послуг патентних повірених за кордоном;
- оплата витрат, пов'язаних зі смертю громадян за кордоном (транспортні витрати і витрати на поховання);
- оплата послуг за договорами (страховими полісами, свідоцтвами, сертифікатами) страхування життя, укладеними з нерезидентами, за наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України (далі – Національний банк), отриманої в порядку, визначеному Національним банком;

- оплата продукції, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності, що набуваються в нерезидентів за кордоном для власного споживання;
- оплата вступних, членських внесків до міжнародних організацій;
- платежі у зв'язку з прийняттям спадщини;
- у разі виїзду за кордон на постійне місце проживання;
- оплата праці, стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної та гуманітарної допомоги, виплат і компенсацій, уключаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної робітникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, що пов'язані з виконанням ними трудових обов'язків, жертвам політичних репресій, жертвам нацистських переслідувань, членам їх родин і спадкоємцям, відшкодування за страховими випадками, премій, призів, успадкованих коштів, коштів за договорами дарування, коштів, заощаджених на рахунках, і прибутків за ними;
- оплата авторських гонорарів, премій, призів та інших виплат за використання об'єктів права інтелектуальної власності фізичних осіб;
- на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових, слідчих та інших правоохоронних органів.
- Фізична особа для здійснення переказу має подати до банку такі документи:
- платіжну інструкцію або заяву на переказ готівки, або документ відповідної платіжної системи на відправлення переказу;
- паспорт або документ, що його замінює;
- документи, що підтверджують наявність підстав для здійснення переказу за межі України (далі – підтвердні документи).

Підтвердними документами для фізичних осіб резидентів є договори (контракти), рахунки-фактури, листи-розрахунки чи листи-повідомлення юридичних осіб нерезидентів, повноважних органів іноземних країн, листи адвокатів чи нотаріусів іноземних країн, позовні заяви, запрошення (виклики),

документи про родинні стосунки та інші підтвердні документи, що використовуються в міжнародній практиці. Підтвердні документи (крім документів про родинні стосунки) повинні містити такі реквізити: повну назву і місцезнаходження отримувача, назву банку та реквізити рахунку, на який здійснюється переказ, назву валюти, суму до сплати, призначення платежу.

Під час здійснення переказів фізичними особами – резидентами і нерезидентами працівники Банку на оригіналах підтвердних документів (крім документів про родинні стосунки) роблять відмітку банку, яка має містити дату здійснення переказу, суму перерахованої іноземної валюти і засвідчуватися підписом та відбитком особистого штампа. Копії з оригіналів документів, на яких зроблена зазначена відмітка, а також копії документів про родинні стосунки зберігаються в документах дня.

Фізичні особи – резиденти можуть здійснювати за межі України перекази іноземної валюти:

- у сумі, що не перевищує незначну суму в один операційний (робочий) день, з поточного рахунку в іноземній валюті або без його відкриття (на бажання клієнта) без підтвердних документів;
- у сумі, що перевищує незначну суму в один операційний день, – виключно з поточного рахунку в іноземній валюті на підставі підтвердних документів.

У разі виїзду за кордон на постійне місце проживання громадяни можуть здійснювати за межі України перекази іноземної валюти з власних поточних рахунків без обмеження суми. Підставою для зазначених переказів є пред'явлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон (для осіб без громадянства – документа, що посвідчує особу) з відміткою про виїзд на постійне місце проживання із зазначенням країни виїзду. Копії сторінок паспорта або документа, що посвідчує особу, де зазначені прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) та відмітка про виїзд на постійне місце проживання, зберігаються в документах дня банку.

Фізичним особам – нерезидентам дозволяється без відкриття поточних

рахунків в іноземній валюті переказувати за межі України суму, що не перевищує незначну суму в один операційний (робочий) день, на підставі документів, що підтверджують джерела походження іноземної валюти.

Перекази в іноземній валюті за межі України з поточних рахунків фізичних осіб – нерезидентів здійснюються без обмеження суми.

Скановані копії підтвердних документів уповноважена особа банку передає засобами електронної пошти до Відділу валютного контролю.

Банк відмовляє фізичній особі в здійсненні переказу в разі неподання необхідних для його здійснення документів.

Для отримання переказу фізична особа має подати в банк такі документи:

- заяву на видачу готівки або документ, установлений відповідною платіжною системою на одержання переказу;
- паспорт або документ, що його замінює.

Клієнт має право (на підставі заяви) отримати виплату переказу, що надійшов в іноземній валюті, у гривнях. Виплата в гривнях здійснюється шляхом перерахування іноземної валюти в гривні за курсом Банку, що діє на час здійснення операції.

Іноземна валюта, переказана з-за кордону на користь фізичної особи-резидента і нерезидента для виплати готівкою без відкриття рахунку, може бути виплачена одержувачу в один операційний (робочий) день у сумі, що не перевищує незначну суму. Якщо сума переказу (переказів), що надійшов (надійшли) в один операційний (робочий) день, перевищує незначну суму, то працівник Відділу обслуговування клієнтів Операційного управління такий переказ (перекази) у повній сумі зараховує на поточний рахунок в іноземній валюті отримувача. У разі відсутності у клієнта рахунка в банку, рахунок відкривається згідно порядку, що визначений внутрішніми нормативними документами.

Переказ фізичною особою – резидентом і нерезидентом у межах України іноземної валюти на поточний рахунок в іноземній валюті чи з поточного рахунку в іноземній валюті та переказ нерезидентом національної валюти на поточний

рахунок у національній валюті чи з поточного рахунку в національній валюті здійснюються згідно з режимом цих рахунків, передбаченим нормативно-правовим актом Національного банку, що встановлює порядок використання рахунків.

Звісно клієнт може не пройти валютний контроль і основні причини зображені на рис. 2.3.

Рисунок 2.3 – Основні причини відмови клієнту в процесі валютного контролю

Джерело: розроблено автором на основі [26]

З метою зменшення ризиків непроходження валютного контролю, клієнти звертаються до митного брокера, який перевіряє документи на помилки у заповненні або таку послугу може надати банк, у випадку якщо у банку передбачена така послуга або практикується попереднє погодження операцій по валюті.

Відповідно до вимог Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах, затвердженого постановою Правління НБУ від 02.07.2019 № 88 [32], Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, затвердженого

постановою Правління НБУ від 11.06.2018 № 64 [25], Положення про організацію бухгалтерського обліку в банках України, затвердженого постановою Правління НБУ від 04.07.2018 №75[33] процес аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції, який входить до валютного контролю, є одним з напрямків внутрішнього контролю, що ґрунтується на розподілі обов'язків між підрозділами Банку, задіяних в процесі здійснення валютного контролю, із використанням моделі трьох ліній захисту.

Тому, здійснення внутрішнього контролю є невідємною частиною здійснення валютних операцій в банку. Де, внутрішній контроль - процес, інтегрований в усі процеси та корпоративне управління банку, спрямований на досягнення операційних, інформаційних, комплаєнс-цілей діяльності банку [32].

Тому, в процесі реалізації валютного контролю запроваджено такий розподіл повноважень та конролі.

Уповноважені особи Банку відповідаюь за:

- наявність копій всіх документів, які є підставою для проведення операції;
- правильність оформлення платіжного документа для здійснення операції, заповнення всіх реквізитів платіжного доручення;
- своєчасну, коректну і повну передачу сканованих копій документів, наданих Клієнтом на підтвердження правомірності проведення операції засобами електронної пошти до Відділу валютного контролю, здійснення заходів належної перевірки Клієнта аналіз фінансових операцій до початку, у процесі, у день виникнення підозри, після їх проведення або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення, з метою виявлення такої, що підлягає фінансовому моніторингу;
- здійснення ескалації підозри;
- своєчасне і коректне відображення інформації в Модулі про фактичну адресу та місцезнаходження клієнта, його найменування, коди видів економічної діяльності клієнта, та іншої, що стосується реєстраційних

даних клієнтів, та її актуальності.

- своєчасне повідомлення відділ валютного контролю про закриття рахунку клієнта.

Відділ валютного контролю в процесі реалізації нагляду за операціями клієнтів відповідає за:

- правильність оформлення клієнтом Заяви та/або платіжного доручення (зокрема, наявність дати та відповідних реквізитів, підписів, відбитку печатки за наявності відповідність її змісту умовам договору з нерезидентом; повноту поданих клієнтом з обслуговування договору підтвердних документів, а також відповідність умов Договору до чинного законодавства України;
- всебічний аналіз та перевірку документів (інформації) про фінансові операції (наміри здійснення фінансових операцій) резидента-позичальника та відомостей про учасників фінансових операцій, у тому числі відповідно до вимог Положення НБУ № 8. При необхідності отримання додаткових документів чи інформації звертається до уповноважених осіб Банку для отримання їх/її від Клієнта;
- здійснення ескалації підозри;
- формування справи Клієнта, яка зберігається у Відділі валютного контролю та доповнюється новими документами під час обслуговування клієнта;
- здійснення координації дій виконавців структурних підрозділів Банку/Відділень та Клієнта на етапі прийняття на узгодження пакету документів та обслуговування;
- достовірне відображення операції в Модулі;
- своєчасне повідомлення державних органів про операції клієнтів в законодавчо встановлених випадках;
- достовірне відображення інформації про операції Клієнтів в файлах статистичної звітності та формування звітності згідно повноважень передбачених ВНД Банку.

З метою ідентифікації ризиків при проведенні валютних операцій банк встановив види контролю, які вказані у Додатку А.

Варто зазначити, дуже важливою складовою процесу здійснення валютного контролю є ескалація підозр на належному рівні. Ескалація підозр це - інформування відповідного працівника банку та/або колегіального органу про настання відповідної події/ сумніву/підозри щодо операції клієнта.

У разі виявлення підозри/індикаторів підозрілої операції працівник банку негайно зупиняє проведення операції рахунку, та здійснює ескалацію підозри до відділу фінансового моніторингу та відповідального працівника за здійснення фінансового моніторингу в Банку для підтвердження/спростування підозри.

Під індикатором розуміється - ознака чи сукупність ознак валютних операцій, учасників валютних операцій та їх намірів/дій, що підлягають додатковому аналізу і перевірці та/або дають змогу виявляти сумнівні валютні операції.

Підозрою вважається припущення, що ґрунтується на результатах аналізу наявної інформації та може свідчити про те, що фінансова операція або її учасники, їх діяльність чи походження активів пов’язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та/або фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, або із вчиненням іншого кримінального правопорушення або діяння, за яке передбачені міжнародні санкції.

Сумнівною (фіктивною) вважається валютна операція, характер або наслідки проведення якої дають підстави вважати, що вона може бути пов'язана з уникненням та/або невиконанням вимог та обмежень, передбачених законодавством України

При чому при підозрі/наявності індикаторів/ сумнівах сума операції не має значення. Стаття 21 Закону України Про ПВК/ФТ говорить про те, що фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу має підозру або має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної

діяльності або пов'язані чи стосуються фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення [34].

Саме тому банк аналізує що підозрілої активності/фінансових операцій на постійні основі. Це відбувається до встановлення ділових відносин та під час обслуговування. Перелік ознак та критеріїв наведено у Додатку В.

Статтею 15 Закону України Про ПВК/ФТ закріплено право банку відмовитись від проведення підозрілої фінансової операції [34].

Відділ фінансового моніторингу/ відповідальний працівник банку перевіряють підозру та інформують відповідні підрозділи.

Невідємною функцією валютного контролю в Банку є звітування перед НБУ, що відбувається шляхом надання статистичної звітності на щоденній та щомісячній основі Таблиця 2.1.

Таблиця 2.1 – Перелік статистичної звітності про валютний контроль [35]

Щоденні	3KX	Дані про купівлю, продаж безготівкової іноземної валюти, банківських металів (без фізичної поставки);
	3MX	Дані про надходження/переказ безготівкових коштів в Україну/з України
	F1X	Дані про перекази іноземної валюти фізичних осіб за межі України та їх надходження в Україну
	27X	Дані про рух коштів на розподільчих рахунках
Щомісячні	1PX	Дані про фінансові операції банку з нерезидентами
	36X	Дані про дотримання резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів
	F1X	Дані про перекази іноземної валюти фізичних осіб за межі України та їх надходження в Україну

Додатково НБУ може запитати звітність на запит, про що інформує банк листом та надає форму, в якій необхідно здійснити надання.

Розглянувши практику організації валютного контролю в Банку, ми бачимо, що обрана банком методика організації даного процесу спрямовані на попередження, тобто недопущення до виконання фінансових операцій, які можуть

мати ознаки порушення законодавства у сфері валютного контролю чи Закону з питань ПВК/ФТ.

Тобто більшість заходів мають попереджувальний характер.

Але низький рівень автоматизації в Банку, всю відповідльність покладає на персонал, що є ризиково з точки зору кількості нормативки та постійно зростаючих вимог до виконання функцій валютного контролю.

2.3 Проблеми організації валютного контролю в банках України

Вивченням проблем організації валютного контролю в банках України присвячено чимало статей та праць. Дане питання вивчали такі вчені як, Доценко О, Ільченко М.Шарова.С, Кузнеєков А.М. та Деркач Ю.Б, Матросова Л.М, Лісовол О.М, Печора К.В [36-42].

Всі вчені погодужуються, що сфера валютного контролю в Україні досить специфічна та маєнизку проблем. В результататі досліджень вони роблять висновки, що важливу роль відіграють умови валютної політики, інструменти валютного регулювання та контролю.

Серед основних виділяють такі проблеми, як:

- Недосконале законодавство та регулюваня;
- Не досконала взаємодія державних органів;
- Недостанє використання досвіду зарубіжних країн із лібералізаці валютної політики та запровадження механізмів валютного та інфляційного таргетування
- Недостатнє забезпечення моніторингу валютних операцій;
- Тощо.

Також пропонуємо розглянути заходи впливу, які застосовує НБУ до банків за порушення валютного законодавства.

Наприклад, у червні 2022 року до банку АТ “БАНК “УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ” застосовано штраф у розмірі 17 000,00 грн за порушення вимог частини першої статті 10 Закону України “Про валюту і валютні операції” та пунктів 11, 12 розділу ІІ Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затверджених постановою Правління Національного банку України від 13 листопада 2018 року № 120 [43].у частині ненадання до Національного банку інформації про перекази коштів в іноземній валюті за дорученням клієнта банку юридичної особи-резидента на користь клієнта банку юридичної особи-нерезидента [44].

У січні 2022 року до банку АТ "КБ "ПРИВАТБАНК застосовано такі заходи впливу:

1) письмове застереження за порушення вимог:

- частини першої статті 10 Закону України "Про валюту і валютні операції" та пунктів 5, 10, розділу І, пунктів 11, 12 розділу ІІ Правил № 120. Порушення полягають у ненаданні та наданні з помилками інформації (статистичної звітності) про валютні операції до Національного банку;
- частин першої та третьої статті 5 Закону про валюту, пункту 27 розділу IV Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 2 у частині порушення порядку здійснення розрахунків в іноземній валюті за окремими валютними операціями;

2) штраф у розмірі 200 000,00 грн за порушення вимог частини сьомої статті 11 Закону про валюту, пункту 8 розділу І Положення про валютний нагляд, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 03.01.2019 № 13 [45]. пункту 6 розділу І Положення № 2, пункту 7 Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції, затвердженого постановою Правління

Національного банку України від 02.01.2019 № 8, у частині порушення порядку здійснення валютного нагляду за окремими клієнтами [46].

До банку АТ "БАНК АЛЬЯНС" у грудні 2022 року застосовано наступні штрафи:

- штраф у розмірі 200 000,00 гривень за порушення вимог статті 11 Закону України "Про валюту і валютні операції", пункту 8 розділу I Положення про валютний нагляд, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 03.01.2019 № 13, пункту 6 розділу I Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 2, пункту 7 Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 8 (далі – Положення № 8). Порушення полягають у неналежному виконанні банком обов'язків щодо здійснення валютного нагляду, неврахуванні під час здійснення валютного нагляду вимог Положення № 8. Зокрема, банком під час проведення його клієнтами валютних операцій не виявлено валютних операцій, які містять індикатор 41, зазначений в додатку до Положення № 8;
- штраф у розмірі 26 000,00 гривень за порушення вимог пунктів 3, 5, 6, підпунктів 1, 5 пункту 7, пункту 10 Положення про порядок здійснення банками аналізу та перевірки документів (інформації) про фінансові операції та їх учасників, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 15.08.2016 № 369 [47]. Порушення полягають у невстановленні наявності індикаторів 41, 42; невивченні суті та мети фінансових операцій, інформації про учасників фінансових операцій, їх діяльність та ділову репутацію; нездійсненні додаткової перевірки учасників валютної операції та додаткових документів з метою підтвердження або спростування підозри [48].

До банку ПуАТ "КБ “АКОРДБАНК" у листопаді 2021 року застосовано штраф у розмірі 17 000,00 гривень за ненадання до Національного банку інформації (статистичної звітності) про валютні операції з переказу коштів в іноземній валюті та гривні за операціями з нерезидентами. Зазначене є порушенням вимог частини першої статті 10 Закону України “Про валюту і валютні операції” та пунктів 5, 10 розділу І, пунктів 11, 12 розділу ІІ Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затверджених постановою Правління Національного банку України від 13.11.2018 № 120 [49].

У жовтні 2021 року до банку АТ "СБЕРБАНК застосовано захід впливу таке як, письмове застереження за порушення вимог статей 10, 11 Закону України "Про валюту і валютні операції", пункту 6 розділу І Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 2, пункту 14 розділу І Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 5, пунктів 5, 10 розділу І Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затверджених постановою Правління Національного банку України від 13.11.2018 № 120. Так, порушення полягали у невиконанні обов’язку запобігти проведенню валютної операції за дорученням клієнта (відмовити у проведенні валютної операції), яка не відповідає вимогам валютного законодавства, а також ненаданні банком до Національного банку України інформації (статистичної звітності) про окремі валютні операції, що здійснювались суб’єктами валютних операцій через цей банк [50].

Слід зазначити що ці штрафи накладені на банки показують приблизну картину, в зв’язку з тим, що з початком COVID-2019 та повномасштабного вторгенння виїздні перевірки були призупинені. В більшості випадків наразі НБУ здійснює безвиїздний нагляд і з початком повноцінних перевірок, які будуть покривати період нового законодавства картина буде трохи іншою.

Але тим не менше, стає зрозуміло, що основними порушеннями є неналежне виявлення індикаторів, порушення вимог до операцій з нерезидентами, вивчення суті (сенсу) валютних операцій, здійснення розрахунків в іноземній валюта та порушення під час надання статистичної звітності до НБУ.

Отже, на нашу думку, основною проблемою є недостатній рівень автоматизації, оскільки кількість нормативним документів та вимог значна і не можливо здійснювати належний контроль, покладаючись на персонал банку.

Друга проблема це недостатній рівень внутрішнього контролю, що заважає здійснювати управління ризиками на належному рівні.

РОЗДЛ ІІІ
РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЙ З УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ У БАНКУ

Виходячи з тим проблем, які ми виділили, ми вважаєм, що система валютного контролю в банках потребує вдосконалення за такими напрямками:

- автоматизація;
- внутрішній контроль.

Розглянемо пропозиції більш детально.

Автоматизація в умовах сьогодення є ключовим фактором, яки впливає на якість здійснення банком тих чи інших функцій. Валютний контроль не є винятком.

Тому, вдосконалення автоматизованих контролів, які зможуть запобігати та виявляти порушення є приорітетним напрямком в автоматизації в банку і валютного контролю.

Найважливіша складова автоматизації це запобігання порушень і тому ми пропонуємо наступні заходи:

- автоматизовані шаблони(сценарії) для виявлення помилок/недоліків;
- контроль обов’язкового дотримання правила «двох рук»;
- авторизація паних категорій операцій в системі.

Необхідно встановити заборонні шаблони (сценарії) щодо певних операцій, які банк визнав для себе неприйнятними або країни, які визнані банком, як неприйнятні. Таким чином, у разі введення в систему ці шаблони (сценарії) будуть здійснювати ряд заходів:

- блокування операції;
- інформування відповідних підрозділів/осіб.

Ці процедури дозволять запобігати порушеням та виявляти помилки в системі або недостаню обізнаності працівників, а також виявити спроби умисного порушення.

Періодичне тестування коректності роботи системи автоматизації та подальше усунення недоліків, що є невід'ємною частиною належного здійснення заходів контролю.

Пропонуємо поділити тестування на три незалежні етапи зображених на рис. 3.1.

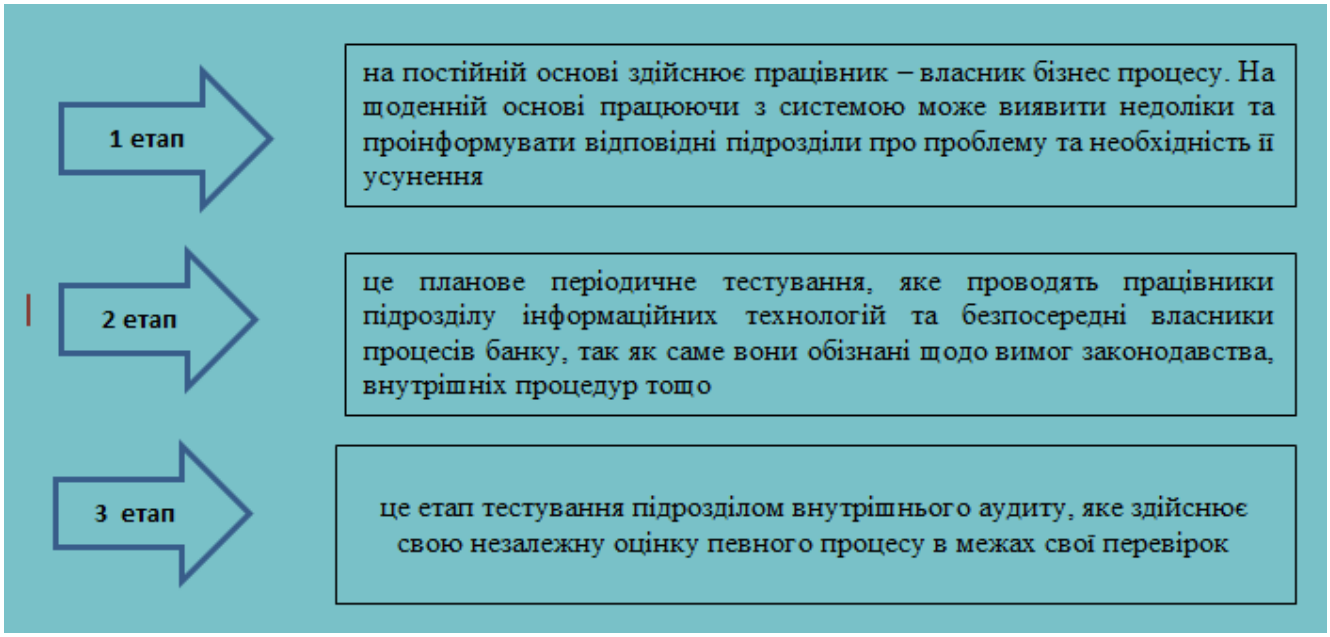

Рисунок 3.1 – Етапи тестування коректності роботи системи автоматизації валютного контролю в банку

Джерело: складено автором

Отже на нашу думку, посилення автоматизації процесів валютного контролю дозволить збільшити кількість автоматизовних контролів та зменшити кількість помилок.

Посилення заходів внутрішнього контролю - покращить всю організацію здійснення валютного контролю, та внутрішнього контролю за валютними операціями, а також покращить ситуацію з управлінням ризиками, які виникають у зв'язку із здійсненням валютного контролю, оскільки ці заходи охоплять всі критично важливі сфери організації валютного контролю в банку.

Внутрішній контроль складається з таких п'яти компонентів:

- контрольне середовища;
- управління ризиками, притаманними діяльності банку, уключаючи

комплаєнс-ризик;

- контрольна діяльність в банку;
- контроль за інформаційними потоками та комунікаціями банку;
- моніторинг ефективності системи внутрішнього контролю банку.

На рівні контрольного середовища пропонуємо вжити такі заходи:

- розробити додаткові навчальні заходи, які посилять обізнаність та розуміння кожним працівником своєї ролі в процесі здійснення валютного контролю;
- розробити більш деталізовані технологічні карти, які покроково опишуть дії працівника під час виконання кожної операції/послуги яку надає банк та забезпечать чіткий розподіл повноважень між колегіальними органами, між підрозділами та між окремими працівниками банку й уникнення конфлікту інтересів, де кожен буде розуміти своє місце в даному процесі (приклад тех.карти у Додатоку Б).

Це створить більш сприяливі умови для здійснення внутрішнього контролю валютних операцій. Дасть чітке розміння обов'язків та відповідальності, що сприятиме покращенню взаємодії між підрозділами залученими до обслуговування валютних операцій.

На рівні управління ризиками пропонуємо вжити такі заходи:

- розробити додаткові навчальні заходи, направлені на посилення знань у сфері вивлення, моніторингу, контролю та звітуванню щодо виявлених ризиків.
- посилення обізнаності щодо можливих індикаторів ризиків та інструментів їх пом'якшення ризиків.

Також посилення комплаєнс процедур, а саме:

- запобігання умисних порушень;
- використання забороненої практики;
- неналежної діяльності,
- неприйнятної поведінки;

- конфлікту інтересів, тощо.

Дієвими будуть такі заходи:

- навчання працівників банку щодо дотримання кодексу корпоративної етики, кодеску корпоративного управління;
- використання процедур запобіганню конфліктів інтересів, які включають в себе щорічне опитування працівників щодо навності конфлікту інтерсів та їх перевірка.
- проведення перевірки кандитатів при прийомі на роботу, що включає перевірку щодо ділової репутації, наявності конфлікту інтерсів тощо.

Контроль за інформаційними потоками та комунікаціями банку;

Для цілей виконання функцій валютного контролю з урахуванням поширених помилок в частині надання статистичної звітності пропоную посилити автоматизовані контролі під час формування статистичною звітності в межах операційної ситсеми банку.

Також доцільно буде запровадити двох рівневу перевірку стастичної звітності. Наприклад віддлі валютого контролю формує свої файли звітності, а відділ статистичної звітності здійснює постійну або вибіркову перевірку, в залежності від масштабу банку.

Моніторинг ефективності системи внутрішнього контролю банку

Для моніторингу єфективності доцільно вживає поточні та періодичні заходи моніторингу.

Поточні заходи повинні здійснювати працівники власники бізнес процесів та їх керівники, як правило це працівники першої лінії захисту. Вони виявляють недоліки та інформують відповідні підрозділи.

Періодичні заходи моніторингу ефективності процедур здійснюються працівники другої лінії контролю в межах виконання своїх функцій.

Оцінку ефективності системи внутрішнього контролю здійснює підрозділ внутрішнього аудиту (третя лінія захисту).

Наша пропозиція полягає в наступному – відділ валютного контролю може проводити оцінку ефективності системи внутрішнього контролю мінімум раз на рік незалежно від підрозділу внутрішнього аудиту.

Наприклад це може були талиця або документ, де будуть описані наступне:

- внутрішнє середовище;
- перелік процесів;
- ризики, з якими стикаються;
- контрольна діяльність;
- комінукація;
- моніторинг тощо.

Така оцінка дасть можливість виявити недоліки та оцінити внутрішній контроль в цілому.

В частині контрольної діяльності банку пропонуємо сконцентрувати увагу на таких процедурах:

- запобігання порушень - шляхом запобігання недоліків / невідповідностей / порушень (уключаючи визначення правил авторизації операцій чи контролю за наданням доступу);
- виявлення порушень - шляхом виявлення недоліків / невідповідностей / порушень (уключаючи подвійний або автоматизований контроль, самоконтроль/самооцінку);
- виправлення порушень - шляхом виправлення недоліків / невідповідностей / порушень (уключаючи забезпечення автоматичної корекції помилок в інформаційних системах банку).

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження теоретичних підходів до визначення поняття валютного контролю було з’ясовано, що валютний контроль це система заходів, які банк здійснює з метою контролю за валютними операціями, а його сутність полягає в запобіганні проведенню незаконних операцій, або операцій що можуть порушувати законодавство.

Вивчення законодавства у сфері валютного контролю дало можливість встановити, що основними напрямками валютного контролю в банках України є: розрахунки в іноземній валюті, торгівля валютними цінностями, переказ валютних коштів та транскордонне переміщення валютних коштів, які характеризуються тим, що в переважній більшості здійснюються в іноземній валюті.

Розглянувши нормативно-методичне забезпечення валютного контролю в банках України можемо зробити висновок, що наявна нормативно-методична база має добре законодавче підгрунття. Також встановлено, що крім основного Закону у цій сфері банки України також зобов’язані неухильно дотримувати інших Законів та нормативних документів таких як: закону у сфері ПВК/ФТ та нормативних актів з даного питання, законодавства у сфері санкцій, управління ризиками та інш. Тому кількість нормативних документів дуже велика, а непрозорість деяких з них, ускладнює процес валютного контролю.

Розглянувши тенденції валютного регулювання в Україні встановлено, що основне прагнення регулятора є використання ризик-орієнтованого підходу у здійсненні своїх наглядових функцій, для чого НБУ має достатню кількість інструментів та ефективно їх застосовує, що дає змогу дієво реагувати та вживати, за необхідності, конкретні заходи впливу до банків України.

Повноваження валютного регулювання мають добре законодавче підгрунтя і фактично НБУ може зобов’язати банки України виконувати будь-які

обов’язки, які необхідні в тій чи іншій ситуації, наприклад в кризовій, такій, що українська банківська система переживає наразі.

В результаті вивчення практики валютного контролю в банках України встановлено, що банки вживають достатньо заходів контролю, які спрямовані на попередження, тобто недопущення порушень законодавства у сфері валютного контролю чи Закону з питань ПВК/ФТ, що є дієвим, але потребує використання значних людських ресурсів.

Розглянувши вимоги законодавства, практику в банках, заходи пливу, що застосовуються до банків, та їх розміри, з’ясовано, що олднією з нагальних проблем здійснення валютного контролю в банках України сьогодні є не достатній рівень автоматизації бізнеспроцесів його організації. Багато операцій контролю покладено на ручну працю персоналу, що ризиково в контексті комплаєн-ризику, з огляду на кількість нормативних документів, які регламентують валютний контроль, та частоту внесення змін в них. Також проблемним питанням є недостатній рівень внутрішнього контролю за здісненням валютних операцій та процесів, які тим чи іншим чином впливають на якість здіснення контрольних дій.

У зв’язку з цим, запропоновано заходи з вдосконалення системи автоматизації банків, шляхом посилення автоматизаціїтипових операційконтролю, сценаріїв запобігання та залучення зацікавлених працівників в тестуванні коректності роботи системи, які дозволять запобігати виникненню порушень законодавства та сприятимуть більш ефективній організації валютного контролю в банку.

З точки зору внутрішнього контролю пропонуємо посилити такі заходи внутрішнього контролю, як додаткове навчання, запобігання порушень, шляхом посилення обізнаності працівників щодо порядку дій в кожній конкретній ситуації, з допомогою більш деталізованих техноголічних карт, контролю використання неприйнятної чи забороненої практики тощо.

Зазначені аспекти також матимуть позитивний вплив на управління комплаєнс-ризиком в банку.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Шаров.О. Валютне регулювання: Польський досвід в Україні. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/20548/1/%d0%a8%d0%b0%d1%80%d0%be%d0%b2%20%d0%9e..pdf (Дата звернення: 01.03.2023).

2. Крупко Я. Деякі питання вдосконалення валютного законодавства України. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/29.pdf (дата звернення: 01.03.2023).

3. Деркач.Ю. Система валютного контролю уповноважених банків України. URL : http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/41.pdf (дата звернення: 01.03.2023).

4. Журавка Ф. Інституційне забезпечення системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-1_0-pages-15_19.pdf. (Дата звернення: 01.03.2023).

5. Деркач.Ю. Банківський валютний контроль в Україні URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/2853/1/002-578.pdf#page=95 ст.95. (Дата звернення: 01.03.2023).

6. Маслова Я. Додаткові заходи здійснення фінансового контролю: теоретико-правовий аналіз. URL: https://web.archive.org/web/20220727035041id_/http:/legalnovels.in.ua/journal/16_2022/13.pdf (Дата звернення: 01.03.2023).

7. Лучковська С. Механізм валютного контролю та його закріплення в чинному законодавстві. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24269/24-Luchkovska.pdf?sequence=1 (Дата звернення: 01.03.2023).

8. Антонюк О. Р. Особливості валютного регулювання під час дії воєнного стану в Україні: вплив на положення контролю. Вісник НУВГП Серія «Економічні науки» Випуск 4(100) 2022 рік.ст 3-13.

9. Закон України. Про валюту і валютну операції. За станом на 12.01.2023. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text (Дата звернення: 01.04.2023).

10. Організаційно-правові основи здійснення суб'єктами банківської системи валютного контролю. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7330 (Дата звернення: 10.03.2023)

11. Постанова 2 від 02.01.2019 Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями. За станом на 28.12.2022. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19#Text (Дата звернення: 10.03.2023).

12. Декрет Кабінету Міністрів України. Про систему валютного регулювання і валютного контролю. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93#Text

13. Курінна В.В. Пономарьова О.Б. Тенденції валютного регулювання в Україні. Львівський науковий форум. Ст.22 URL: http://lviv-forum.inf.ua/save/2020/15-16.06.2020/%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201.pdf#page=23 (Дата звернення 15.03.2023).

14. Шевчук О. А. Державний фінансовий контроль в Україні: теорія, методологія, практика : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.08. Київ, 2014. 42 с. URL: http://www.spilnota.net.ua/data/downloads/file_1573203118.pdf#page=47 (Дата зверннння: 20.04.2023).

15. Як працюватиме новий ризик-орієнтований валютний нагляд в умовах переходу до вільного руху капіталу. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/yak-pratsyuvatime-noviy-rizik-oriyentovaniy-valyutniy-naglyad-v-umovah-perehodu-do-vilnogo-ruhu-kapitalu (Дата звернення: 10.04.2023).

16. Економічна доцільність (сенс) валютної операції. Постанова 8 від 02.01.2019. URL: https://ips.ligazakon.net/document/TM061772 (Дата звернення: 10.04.2023).

17. Якименко О.Ю. ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ВАЛЮТНИЙ КОНТРОЛЬ – НОВА МОДЕЛЬ В УКРАЇНІ. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/zbirnik_4_0.pdf#page=21 (Дата звернення 10.04.2023).

18. Ключові особливості нового валютного регулювання. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Vagina_pr_23-24.12.2021.pdf?v=4 (Дата звернення: 05.04.2023).

19. Постанова 18 від 24.02.2023 Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану. За станом на 24.02.2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/Resolution_24022022_18_kp.pdf (Дата звернення: 05.04.2023).

20. Контрольні примірники Постанов та рішень. Сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/kontrolni-primirniki-postanov (Дата звернення 10.04.2023).

21. Постанова 5 від 02.01.2023 Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19#Text. (Дата звернення: 20.04.2023).

22. Постанова 183 від 19.08.2023. Сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_19082022_183 (Дата звернення: 21.04.2023).

23. Постанова 26 від 16.03.2023. Про розкриття інформації щодо зв’язків клієнтів із державою, що здійснює збройну агресію проти України. Станом на 16.03.2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/Resolution_16032023_26_kp.pdf (Дата звернення: 05.04.2023).

24. Закон України Про оборону. За станом на 15.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text. (Дата звернення: 15.04.2023).

25. Постанова 64 від 11.06.2023 Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text. (Дата звернення:15.04.2023).

26. Положення про валютний нагляд вАТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК».

27. Постанова 7 від 02.01.2023. Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19#Text (Дата звернення: 11.04.2023).

28. Постанова 4 від 04.02.1998. Офіційне видання Верховна Рада України URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98#Text (Дата звернення 15.04.2023).

29. Постанова 601 від 08.12.2004. Офіційне видання Верховна Рада України URL: Сайт Верховної ради України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1646-04#Text (Дата звернення: 15.04.2023).

30. Постанова 6 від 02.01.2019. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19#Text (Дата звернення: 15.04.2023).

31. Постанова 8 від Про затвердження Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008500-19#Text (Дата звернення: 20.04.2023).

32. Постанова 88 від 02.07.2019 Офіційне видання Верховна Рада України .Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19#Text. (Дата звернення 20.04.2023).

33. Постанова 75 від 04.07.2018. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18#Text (Дата звернення: 20.04.2023).

34. Закон України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Ст.15. За станом на 11.04.2023. Офіційне видання Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (Дата звернення: 20.04.2023).

35. Постанова 140 від 18.12.2018. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0140500-18#Text (Дата звернення 25.04.2023).

36. Доценко . О. Проблеми та перспективи розвитку валютного ринку в Україні. URL: http://elar.khmnu.edu.ua/bitstream/123456789/8284/1/2_Dotsenko,%20Maevska%20_tezi.pdf (дата звернення 26.04.2023).

37. Ільченко М. URL:https://www.researchgate.net/profile/Kostiantyn-Pavlov/publication/356635518_SOCIALLY_COMPETENT_MANAGEMENT_OF_CORPORATIONS_IN_BEHAVIORAL_CONDITIONS_ECONOMICS_Collection_of_scientific_papers_Chapter_I/links/61a5fc1e0cfb7a4faa7436c9/SOCIALLY-COMPETENT-MANAGEMENT-OF-CORPORATIONS-IN-BEHAVIORAL-CONDITIONS-ECONOMICS-Collection-of-scientific-papers-Chapter-I.pdf#page=146 (дата звернення 26.04.2023).

38. Шарова С. Проблеми розвитку валютного ринку Українив контексті забезпечення фінснсової стабільності. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4645 (Дата звернення: 26.04.2023).

39. Деркач Ю.Б , Кузнєцов А.М. Особливості діяльності сучасних банків України на валютному ринку. URL:

https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/106.pdf (Дата звернення: 26.04.2023).

40. Матросова Л.М . Проблеми регулювання валютної сфери України та можливі шляхи їх рішення. URL: http://global-national.in.ua/archive/18-2017/89.pdf (Дата звернення: 26.04.2023).

41. Лісовол О,М. Генезис Фінансова – правового регулювання валютного-контролю. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2017/30.pdf (Дата звернення: 26.04.2023).

42. Шляхи взаємодії державних органів щодо публічного адміністрування торгівлі валютними цінностями в Україні. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/83.pdf (Дата звернення: 26.04.2023).

43.Постанова 120 від 13.11.2018. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0120500-18#Text (Дата звернення 25.04.2023).

44. Заходи впливу. Сайт Національно банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-chervni-zastosuvav-do-3-bankiv-ta-117-nebankivskih-finansovih-ustanov-zahodi-vplivu-za-porushennya-u-sferi-finmonitoringu-ta-valyutnogo-zakonodavstva (Дата звернення: 25.04.2023).

45. Постанова 13 від 03.01.2019. Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#Text (Дата звернення: 25.04.2023).

46. Заходи впливу. Офіційний сайт Національно банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-sichni-zastosuvav-do-3-bankiv-ta-7-nebankivskih-finansovih-ustanov-zahodi-vplivu-za-porushennya-u-sferi-finmonitoringu-ta-valyutnogo-zakonodavstva (Дата звернення: 25.04.2023).

47. Постанова 369 від 15.08.2016 Офіційне видання Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0369500-16#Text (Дата звернення 25.04.2023).

48. Заходи впливу. Офіційний сайт Національно банку України. URL:

https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-grudni-zastosuvav-do-2-bankiv-ta-4-nebankivskih-finansovih-ustanov-zahodi-vplivu-za-porushennya-vimog-zakonodavstva-u-sferi-finmonitoringu-ta-valyutnogo-zakonodavstva (дата звернення: 25.04.2023).

49. Заходи впливу. Офіційний сайт Національно банку України. URL:https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-listopadi-zastosuvav-do-2-bankiv-ta-5-nebankivskih-finansovih-ustanov-zahodi-vplivu-za-porushennya-vimog-zakonodavstva-u-sferi-finmonitoringu-ta-valyutnogo-zakonodavstva (дата зверненн: 25.04.2023).

50. Заходи впливу. Офіційний сайт Національно банку України .URL:

https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-jovtni-zastosuvav-do-2-bankiv-ta-14-nebankivskih-finansovih-ustanov-zahodi-vplivu-za-porushennya-vimog-zakonodavstva-u-sferi-finmonitoringu-ta-valyutnogo-zakonodavstva (дата звернення: 25.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 - Види внутрішнього контролю в цілях ідентифікації ризиків

№ п/п	Вид ризику	Фактор ризику / ідентифікатор ризику/ інформація, що підтверджує настання ризику	Вид внутрішнього контролю / контрольна процедура	Структур-ний / відокремлений підрозділ / контролер	Періодичність	Вид контролю
1	Комплаєнс ризик	Методологічний ризик, не відповідність ВНД внутрішнім процедурам Банку // Невірна/ застаріла методологія виконання операції/процесу, недотримання кореляції ВНД між собою	Моніторинг змін в діяльності Банку; Актуалізація внутрішніх нормативних документів, що регламентують валютний нагляд, не рідше 1 разу на 1 рік, відповідно до внутрішніх процедур Банку; Внутрішній контроль за актуалізацією внутрішніх нормативних документів;	Відділ валютного контролю	Постійно	Попередній Поточний Подальший
2	Комплаєнс ризик	Недотримання вимог законодавства України, нормативно-правових актів НБУ щодо наявності ВНД, які регламентують процеси здійснення експортно-імпортних операцій //Відсутність затвердженої методології виконання експортно – імпортних операцій/процесу	Моніторинг наявності внутрішніх нормативних документів згідно вимог законодавства; Внутрішній контроль за актуалізацією внутрішніх нормативних документів	Відділ валютного контролю	Постійно	Попередній Поточний
3	Комплаєнс ризик	Недотримання вимог законодавства України, нормативно-правових актів НБУ, внутрішніх нормативних документів Банку в процесі здійснення експортно-імпортних операцій	Контроль безпосереднього керівництва за процесом та правильністю здійснення операцій/ процесів Навчання персоналу	Керівники підрозділів Структурні /відокремлені підрозділи	Постійно	Попередній Поточний Подальший

Продовження таблиці А.1 Додатоку А

4	Комплаєнс ризик	Свідомі порушення, заборонені практики, неналежна діяльність, неприйнятна поведінка	Проведення перевірки кандидатів при прийомі на роботу, Проведення навчання персоналу стосовно дотримання Кодексів етики та корпоративного управління	Відділ комплаєнс контролю	Постійно	Попередній Поточний Подальший
5	Операційний ризик	Недостатня кваліфікація персоналу/ недостатність персоналу	Перевірка рівня знань шляхом тестування працівників/ комплектація штату	Керівники підрозділів / Управління персоналом	Постійно	Поточний
6	Операційний ризик	Неналежним чином оформлені розрахункові документи, отримані від клієнтів (відсутні/невірні підписи уповноважених осіб, печатки, тощо)	Контроль керівника Навчання персоналу	Керівники відокремлених підрозділів Відділ валютного контролю	Постійно	Поточний Подальший
7	Операційний ризик	Відсутні/оформлені неналежним чином Документи, що надаються клієнтом для проведення експортно-імпортних операцій	Контроль керівника Навчання персоналу	Керівники відокремлених підрозділів Відділ валютного контролю	Постійно	Поточний Подальший
8	Комплаєнс ризик фінансового моніторингу	Не визначення індикаторів ризикових валютних операцій через недостатній аналіз інформації/документів Клієнта	Подвійний контроль шляхом оформлення та візування висновків по операціях	Управління фінансового моніторингу та Відділ валютного контролю	Постійно	Поточний Подальший
9	Комплаєнс ризик фінансового моніторингу	Недостатнє вивчення клієнта	Контроль керівника Проведення навчання Перевірки згідно плану Управління фінансового моніторигу	Керівники відокремлених підрозділів Управління фінансового моніторингу	Постійно	Поточний Подальший

Закінчення таблиці А.1 Додатку А

10	Операційний ризик	Недотримання термінів контролю за своєчасністю відправки купленої валюти	Контроль керівника	Відділ валютного контролю	Постійно	Поточний Подальший
11	Операційний ризик	Невірне/несвоєчасне занесення даних в програму АБС Б2 по експортно-імпортним операціям, згідно яких формуються звіти до НБУ	Контроль керівника	Відділ валютного контролю	Постійно	Поточний Подальший
12	Комплаєнс ризик фінансового моніторингу	Проведення експортно-імпортних операцій з умисним ухиленням від процедур фінансового моніторингу в т.ч. проведення консультацій працівниками Банку Клієнтів від ухилення від процедур фінансового моніторингу, дроблення операцій	Проведення навчання персоналу стосовно дотримання Кодексу етики, вимог законодавства з фінансового моніторингу Контроль керівника	Керівники структурних/відокремлених підрозділів Банку Управління фінансового моніторингу	Поточний	Поточний Подальший
13	Ризик інформаційної безпеки	Несанкціонований доступ до інформації	Адміністративний контроль (підписання при прийомі на роботу листа про нерозголошення інформації з обмеженим доступом) Обмеження прав доступу	Управління персоналомДепартамент інформаційних технологій Відділ інформаційної безпеки	Постійно	Попередній Поточний
14	Комплаєнс ризик фінансового моніторингу	Неналежна перевірка клієнтів/контр-агентів, які здійснюють експортно-імпортні операції, по базі неблагонадійних клієнтів, терористів, OFAC ін.	Автоматизований контроль перевірки по списках неблагонадійних клієнтів, терористів, OFAC	Управління фінансового моніторингу	Постійно	Поточний Подальший
15	Комплаєнс ризик фінансового моніторингу	Неналежна перевірка клієнтів/контр-агентів, які здійснюють експортно-імпортні операції, по санкційних списках	Вивчення клієнта Аналіз операцій клієнта Автоматизований контроль перевірки по списках неблагонадійних клієнтів, терористів, OFAC	Управління фінансового моніторингу	Постійно	Попередній Поточний Подальший

Джерело: розроблено автором

Додаток Б

Таблиця Б.1 - Опис процесу встановалення кінцевого бенефіціарного власника операції

Вхідні дані до процесу: Відкриті поточні рахунки Клієнта в Банку; сформована юридична справа Клієнта в Операційному управлінні; Ідентифікація (верифікація) Клієнта, здійснена відповідальним виконавцем Відділення/ Відділу продажів корпоративного бізнесу та маркетингу в повному обсязі згідно з вимогами чинного законодавства України та Політики «Знай Свого Клієнта».				
Етапи	Опис дії	Програмне забезпечення	Виконавець	Термін виконання
1	Отримання документів щодо структури власності та КБВ	У паперовій /електроній формі	Уповноважена особа Банку	До моменту виконання валютної операції
2	Аналіз повноти наданої інформації	-	Уповноважена особа Банку	До моменту виконання валютної операції
3	Аналіз наявності підозр щодо належності до номінальних власників	You control, Refinitive, Dow Jones та відкрті джерела	Уповноважена особа Банку	До моменту виконання валютної операції
4	Аналіз повноти наданої інформації	You control, Refinitive, Dow Jones та відкрті джерела	Відділ валютного контролю	До моменту виконання валютної операції
5	Запит додаткових документів (у разі необхідності)	Outlook	Відділ валютного контролю, Уповноважена особа Банку	До моменту виконання валютної операції
6	Ескалація підозри	Outlook	Відділ валютного контролю, Уповноважена особа Банку	До моменту виконання валютної операції
7	Аналіз підозри	You control, Refinitive, Dow Jones та відкрті джерела	Відділ комплаєнс та фінансового моніторингу	До моменту виконання валютної операції

Джерело: розроблено автором

Додаток В

Таблиця В.1 - Перелік ознак (критеріїв) для виявлення клієнтів, фінансові операції яких містять ознаки фіктивності

N з/п	Назва ознаки	Зміст ознаки
1	Основний вид діяльності - оптова торгівля	1. Основний вид діяльності клієнта згідно з установчими документами - неспеціалізована оптова торгівля, та/або наявний широкий перелік зареєстрованих видів діяльності, які характеризуються окремою специфікою діяльності. 2. Клієнт найчастіше не є виробником товару, а виступає посередником, зокрема, здійснює купівлю та продаж різних груп товарів.
2	Період існування клієнта	Короткий період існування (провадження діяльності), який, як правило, не перевищує податкового звітного періоду (наприклад, квартал), для уникнення перевірок контролюючими органами.
3	Місцезнаходження	Місцезнаходження клієнта відповідно до відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань є адресою, яка є місцем реєстрації значної кількості юридичних осіб, та/або такий суб'єкт господарювання не знаходиться за місцем державної реєстрації.
4	Офшорний статус засновника/учасника	Засновники клієнта є особами з місцем реєстрації у країні, що має офшорний статус, що може свідчити про те, що особи, які є кінцевими бенефіціарними власниками, можуть приховувати свою причетність до цього клієнта, використовуючи послуги, пов'язані з приховуванням причетності до бізнесу (номінального сервісу).
5	Зміни в діяльності	1. Часті зміни в установчих документах клієнта, зокрема, пов'язані із зміною його найменування, структури власності та керівників. 2. Наявні випадки зміни напрямів діяльності клієнта у разі придбання існуючої компанії (у тому числі зі значним обсягом кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги) з метою приховання незаконної діяльності. 3. Зміни контрагентів для виплати кредитної заборгованості за товари, роботи, послуги (переуступлення прав вимоги). 4. Зміна обслуговуючого банку безпосередньо після зміни власника та/або керівника.

Продовження таблиці Таблиці В.1. Додатку В

6	Невідповідність ресурсів обсягам здійснюваної діяльності	1. У штаті клієнта працює одна або декілька осіб. 2. Керівником, бухгалтером та засновником клієнта є одна й та сама особа. 3. Несформований статутний капітал або мінімальний розмір капіталу, наприклад, статутний фонд клієнта не перевищує 10000 грн. 4. Обіг грошових потоків за рахунками клієнта складає мільйони гривень. 5. Мають місце випадки проведення за рахунками таких клієнтів фінансових операцій на суму, що складає мільйони гривень з призначенням "оплата за товар/послуги без ПДВ". 6. Купівля-продаж цінних паперів, емітент яких включений до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності ("сміттєві" цінні папери) тощо.
7	"Схемні" розрахунки	1. Кошти за рахунками клієнта після їх зарахування упродовж одного або декількох найближчих днів "транзитом" перераховуються іншим суб'єктам господарювання з різним призначенням платежу, що може свідчити про проведення оплати за товар без фактичної поставки/переміщення товару (безтоварні операції). 2. Вхідний і вихідний залишок за рахунком клієнта є мінімальним та/або нульовим за одночасним проведенням операцій на суми, що складають мільйони гривень протягом дня або декількох найближчих днів. При цьому за рахунками такого клієнта за короткий період можуть проводитися фінансові операції на суму, що становить мільйони гривень як оплата за різні види товарів, послуг, в тому числі за договорами переуступки боргу/відступлення прав вимоги, фінансової допомоги тощо.
8	Спільний зв'язок діяльності	1. Клієнт та декілька інших суб'єктів господарювання мають спільну адресу електронної пошти, IP-адресу, поштову адресу та/або номери контактних телефонів. 2. Такі суб'єкти господарювання можуть мати спільних керівників та довірену особу, яка проводить фінансові операції в банку. Крім того, засновник/кінцевий бенефіціарний власник/керівник клієнта може бути одночасно засновником/кінцевим бенефіціарним власником/керівником у багатьох інших компаніях, які в тому числі обслуговуються в банку.

Закінчення таблиці В.1 Додатку В

9	Негативна інформація	Наявність стосовно клієнта та/або його керівників/представників/власників щодо кримінальних проваджень з розслідування злочинів у сфері господарської діяльності, отриманої банком від: - правоохоронних органів; - Державної служби фінансового моніторингу України; - Єдиного державного реєстру судових рішень; - засобів масової інформації, в тому числі мережі Інтернет; - юридичних осіб / державних органів.
10	Підроблені документи та неправдива інформація	1. Реєстрація клієнта на підставну (неіснуючу) особу. 2. За підробленими, втраченими або викраденими документами, документами померлих осіб. 3. За неіснуючою (вигаданою) адресою. 4. Наявність в установчих документах неправдивих даних про засновників і керівників клієнта.
11	"Штучне" створення статутного капіталу клієнта	"Штучне" створення статутного капіталу клієнта може відбуватися внаслідок проведених "циклічних" фінансових операцій із неодноразового поступового перерахування певної суми коштів з рахунку на рахунок кола юридичних осіб з призначенням платежу "поповнення статутного капіталу".
12	Керівник належить до соціально вразливих верств населення або є особою, яка зареєстрована на непідконтрольній Україні території	Призначення на посаду керівника клієнта особи: - яка належить до соціально вразливих верств населення (студенти, пенсіонери, тимчасово непрацюючі, знаходяться в декретній відпустці тощо); - реально існуючого громадянина із специфічним соціальним статусом (малозабезпечені тощо); - осіб молодого (до 20 років) чи похилого віку (після 75 років); - яка зареєстрована на непідконтрольній Україні території (зона АТО, Крим).
13	Надання права управління рахунком іншим особам	Надання права управління рахунком третім особам, які не пов'язані з клієнтом (не є посадовими особами, не отримують заробітної плати від нього), на підставі довіреностей
14	Значний обсяг операцій з готівкою	Проведення клієнтом фінансових операцій з готівкою на мільйонні суми, що не пов'язані з основним видом діяльності клієнта, та/або проведення значної кількості операцій з використанням карткових рахунків.
15	Зовнішньоекономічні розрахунки	Новостворена компанія або незначний період діяльності клієнта. 2. Здійснення попередньої оплати за зовнішньоекономічними (імпортними) контрактами при наявності інформації з відкритих джерел про невиконання нерезидентом своїх зобов'язань за іншими зовнішньоекономічними договорами. 3. Проведення розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами (експортно-імпортними) на умовах передоплати, за якими не відбулася поставка товарів у визначені у таких договорах строки.